

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialioji pedagogika (šaka – specialiojo ugdymo koordinavimas)
magistro studijų programa

Kristina Navickaitė

**MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, BENDRAVIMO SU
KITAIS VAIKAIS CHARAKTERISTIKA**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas –
doc. dr. Algirdas Ališauskas*

2010

Magistro darbo santrauka

Tyrimo tikslas – įvertinti mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendravimo klasėje ypatumus bei juos lemiančius veiksnius. Taikyta anketinė apklausa ir interviu metodas. Apklausoje dalyvavo 50 mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, iš jų su 10 mokinių atliktas pusiau struktūruotas interviu. Apklausta 100 bendrojo lavinimo mokyklos mokinių, besimokančių kartu su mokiniais, turinčiais specialiųjų poreikių. Duomenys apdoroti taikant statistinės analizės metodus: aprašomąją statistiką ir statistinių ryšių analizę.

Empirinėje dalyje nagrinėjamas mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių požiūris į bendravimą. Analizuojama mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, savijauta, jų vertingumo pripažinimas, išitraukimas į bendrą veiklą ir dalyvavimas joje, konfliktai ir jų sprendimo būdai ir kt.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dominuoja pozityvūs mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių bendravimo charakteristikų vertinimai. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių nuomonė tarpasmeninių santykių klausimais dažniausiai, tačiau ne visais klausimais, sutampa. Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, savo savijautą klasėje ir mokykloje vertina palankiau, nei jų bendraklasiai. Nepakankamai pripažįstamas vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, vertingumas tarpusavio santykiuose su bendraklasiais. Tik pusė apklaustų mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių pripažįsta, kad tarpusavio santykiuose su bendraklasiais mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, jaučiasi vertingi. Apklaustos rezultatai liudija nepakankamą mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, išitraukimą į mokyklos gyvenimą ir jų dalyvavimą klasės ir mokyklos veikloje. Konfliktai tarp mokinių dažniausiai kyla dėl patyčių, ižeidinėjimų ir apkalbų, tačiau jie dažniausiai išsprendžiami (pokalbiais ir įsikišus mokytojams ir mokyklos vadovams).

Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, pasižymi aukštu nerimastingumo lygiu.

Interviu išryškino mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, situacijos ir išgyvenimų ambivalentiškumą: pozityvūs bendravimo aspektai persipina su negatyviais.

Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinis portretas, kurį piešia apklaustos dalyviai, nevienareikšmis ir pagal daugelį charakteristikų labiau negatyvus nei pozityvus. Faktas, kad vos daugiau nei pusė apklaustųjų teigiamai vertina visas mokinių tarpusavio bendravimo charakteristikas liudija, kad sąveikos dalyviams (ir mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasiams) trūksta savęs ir kito pažinimo įgūdžių ir ypač – pozityvios bendravimo patirties. Mokinių, turinčių neįprastų bruožų, priėmimas į klasės ir mokyklos kolektyvą, mokinių tolerancijos kitoniškumui ugdymas turėtų tapti svarbia bendrojo lavinimo mokyklų veiklos kryptimi ir inkluzinio ugdymo praktikos dalimi.

Esminiai žodžiai: mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, bendravimas, integracija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, BENDRAVIMO YPATUMAI	8
1.1. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, integracija bendro lavinimo mokyklose.....	8
1.2. Bendravimo samprata.....	9
1.3. Paauglių interesų grupių formavimosi prielaidos.....	15
1.4. Vaiko specialiųjų poreikių įtaka bendravimui.....	17
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, BENDRAVIMO KLASĖJE YPATUMŲ TYRIMAS	26
2.1. Tyrimo metodika.....	26
2.2. Tyrimo dalyviai.....	27
2.3. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, savijautos vertinimas.....	28
2.4. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, vertingumo pripažinimo vertinimas.....	30
2.5. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, išitraukimo ir dalyvavimo vertinimas.....	31
2.6. Konfliktai ir jų sprendimas mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių vertinimu.....	33
2.7. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, vidinio nerimo lygis.....	34
2.8. Mokinių atsakymų koreliaciniai ryšiai.....	35
2.9. Pusiau struktūruoto interviu su mokiniais, turinčiais specialiųjų poreikių, apžvalga.....	38
Išvados	41
Literatūra	42
Summary	45
Priedai	46

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas.

Jau nuo gimimo žmogus pradeda kurti tarpusavio santykius. Pirmoji grupė, į kurią patenkame – šeima. Ir tik vėliau, šeimoje gavęs bendravimo ir ryšių kūrimo pagrindus, vaikas įsijungia į bendraamžių grupes ir ugdymo institucijas. Šeima ir mokykla tampa dviem svarbiausiomis vaiką ugdančiomis institucijomis. Mokykla – yra organizacija sudaryta iš atskirų grupių, t. y. klasių. Klasėje vyksta, ne tik ugdymas(is), bet ir bendravimas su klasės draugais ir mokytojais. Priklausydamas grupei ir bendraudamas su kitais grupės nariais vaikas kuria tarpasmeninius santykius. Įsiliejęs į grupę, vaikas įgauna socialinį statusą ir atlieka tam tikrą socialinį vaidmenį. Mokykla daugiasluoksnė bendruomenė į kurią įsilieja ir vaikai su negalia. Vaikas su negalia – „kitoks“ vaikas, įsiliejęs į bendruomenę taip pat kuria santykius su kitais. Nemažai dėmesio skiriama mokinių bendravimo kokybei tirti, tačiau kur kas mažiau dėmesio skiriama neįgalių vaikų bendravimo kokybei klasėje.

Socialinis – praktinis aktualumas. Remiantis Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 3 straipsniu neįgalieji turi lygias teises kaip ir kiti visuomenės nariai, lygias galimybes, jiems turi būti sudaromos tokios pat ugdymosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės. Tik tais atvejais, kai tokios pat sąlygos ir priemonės yra neveiksmingos, numatomos specialiosios priemonės, gerinančios neįgaliųjų padėtį. 12 straipsnyje rašoma, kad visi neįgalieji turi teisę būti ugdomi, nesvarbu, koks jų neįgalumo ar darbingumo lygis. Neįgalieji ugdomi mokyklose ir kitose įstaigose, kuriose teikiamos ugdymo paslaugos, atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymosi poreikius, sugebėjimus ir fizinę bei psichinę būklę.¹

Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymo 4 straipsnyje teigiama, kad specialiųjų poreikių asmenims turi būti sudaromos vienodos ugdymo ir ugdymosi sąlygos kaip ir kitiems vietos bendruomenės nariams, taip pat užtikrinamas specialiųjų poreikių asmenų ugdymasis ir ugdymas kartu su kitais vietos bendruomenės nariais ir lygiateisis dalyvavimas jos gyvenime.²

Atlikta nemažai mokslinių tyrimų, kurie analizuoja bendravimo kaip reiškinių sudėtinės dalis, bando apibrėžti vienokias ar kitokias mokinių bendravime iškylančias problemas ir jas įtakančius veiksnius. Taip pat nemažai dėmesio skirta atskirų negalios rūšių įtakos vaikų bendravimo bendrojo lavinimo mokyklose stebėjimams. Bandoma atrasti universalų neįgalaus vaiko, besimokančio bendrojo lavinimo mokykloje, psichosocialinį portretą, tačiau kol kas jis nėra išsamus ir išbaigtas. Neįgalaus vaiko, besimokančio bendrojo lavinimo mokykloje,

¹ LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2004)
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246957

² LR Specialiojo ugdymo įstatymas (1998) http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=69873

psichosocialinis portretas padėtų mokytojams ir bendraklasiams efektyviau ir kokybiškiau bendrauti su šiuo vaiku ir užtikrintų sėkmingą integraciją.

Remiantis statistikos departamento pateikiamais duomenimis 2008-2009 metais bendrojo lavinimo mokyklose buvo 464638 besimokančių asmenų. Pradinio mokymo lygmenyje mokėsi 129514, pagrindinio mokymo lygmenyje – 257415, ir vidurinio mokymo lygmenyje – 112800.

Specialiųjų poreikių turinčių mokinių bendrojo lavinimo mokyklose 2008 – 2009 metais buvo 48741.

2008 m. neįgalių vaikų iki 18 metų buvo 15881 (6 procentai). Iš jų pirmą kartą neįgaliais pripažinti 2243 vaikai nuo 0 iki 17 m. amžiaus. Remiantis 2008 – 2009 m. Socialiniu pranešimu, parengtu Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, vaikų pagrindinė negalios priežastis – psichikos ir elgesio sutrikimai, nervų sistemos ir jutimo organų ligos. (Socialinis pranešimas 2008-2009. (2009), p. – 128).

Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, ugdomi specialiosiose mokyklose ar specialiojo ugdymo centruose, jiems sudaryta galimybė mokytis kartu su kitais bendruomenės nariais bendrojo lavinimo mokyklų specialiosiose, lavinamosiose klasėse ir bendrojo ugdymo klasėse visiškos integracijos forma.

Mokslinis tyrimo aktualumas. Užsienio autoriai pirmieji pradėjo ir iki šiol aktyviai tyrinėja požiūrį į vaikus ir suaugusius neįgaliuosius, turinčius specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Tuo domisi: A. Bakk, K. Grunewald (1998), N. E. Bank-Mikkelsen (1991); G. Colombero (2004), N. J. Zollers, A. K. Ramanathan, M. Yu (1999) ir kiti.

Lietuvoje požiūris ir nuostatos į vaikus ir suaugusius neįgaliuosius, turinčius specialiųjų ugdymo(si) poreikių, pradėtos kiek giliau nagrinėti tik devintajame XX amžiaus dešimtmetyje. Tuo domėjosi ir tiriamuosius darbus atliko A. Ališauskas (2007), A. Ališauskas, A. Dikidži, D. Gerulaitis (2003, 2005), S. Ališauskienė (2004), J. Ambrukaitis, J. Ruškus (2003), A. Galkienė (2005), V. Gudonis (2003), I. Kaffemanienė (2001), V. Vaicekauskienė (2004) ir kiti. Minėti autoriai šį klausimą nagrinėjo įvairiais aspektais: požiūrį į neįgaliuosius istorijos raidoje, tėvų, bendraamžių, pedagogų nuostatas vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, atžvilgiu, religijos, meno įtaką šiam fenomenui ir pan. Svarbus veiksnys tarpusavio santykių kūrimui yra mokyklinis nerimas arba nerimastingumas, jį nagrinėja Ališauskas, 2004; Ališauskas, Gerulaitis, 2004 ir kt.

Tyrimo objektas – vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, tarpasmeniniai santykiai klasėje.

Tyrimo tikslas – įvertinti mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendravimo klasėje ypatumus bei juos lemiančius veiksnius.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti mokslinę bendravimo sampratą ir jo vaidmenį vaiko socializacijai; atskleisti vaiko specialiųjų poreikių įtaką bendravimo su bendraklasiais kokybei.

2. Nustatyti, kaip mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, vertina savo bendravimą su bendraamžiais (savijautą, vertingumo pripažinimą bendraujant, išitraukimą į bendrą veiklą ir dalyvavimą joje, konfliktų sprendimą ir kt.).

3. Nustatyti, kaip mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendravimą (savijautą, vertingumo pripažinimą bendraujant, išitraukimą į bendrą veiklą ir dalyvavimą joje, konfliktų sprendimą ir kt.) vertina bendraklasiai.

4. Įvertinti mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, nerimastingumo lygį.

5. Atskleisti kokybines tarpasmeninių santykių ir bendravimo charakteristikas (išryškėjusias per interviu).

Respondentai.

Tyrimo dalyvavo 5 – 10 klasių moksleiviai, turintys specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasiai. Iš viso apklausta 150 moksleivių. Apklausta 50 moksleivių, turinčių specialiųjų poreikių (29 berniukai ir 21 mergaitė), ir 100 jų bendraklasių (49 berniukai ir 51 mergaitė). Pusiaus struktūruotame interviu dalyvavo 10 mokinių, turinčių specialiųjų poreikių.

Tyrimo metodai.

Mokslinės literatūros analizė. Artimos darbo temai mokslinės literatūros (psichologinės, pedagoginės, specialiosios) analizavimas, lyginimas ir vertinimas padėjo identifikuoti mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bei jų bendraklasių bendravimo klasėje veiksmų charakteristikas ir sudaryti tyrimo instrumentus.

Atliktas *kiekybinis tyrimas taikant 2 uždaro tipo klausimynus*. Informacijos rinkimas ir statistinė duomenų analizė remiasi struktūruotomis procedūromis ir atliekami formaliais instrumentais. Klausimynų turinio kategorijos parengtos remiantis ekspertų grupės, kurią sudarė 5 asmenys, siūlymais.

Duomenys apdoroti, taikant *statistinės analizės metodus*: aprašomąją statistiką (dažnių pasiskirstymo analizė) ir statistinių ryšių (koreliacijos koeficiento) analizę. Nustatant sąsajas tarp mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių bendravimo charakteristikų buvo naudota *Spearmano koreliacinė analizė*. Duomenų statistinė analizė buvo atlikta naudojant SPSS programinės įrangos 11.0 versiją.

Kiekybinio tyrimo duomenys papildyti kokybinio tyrimo *pusiau struktūruoto interviu* duomenimis. Kokybinis tyrimas – toks empirinis tyrimas, kai duomenys nėra pateikiami kiekybine išraiška – skaičiais. Kokybinio sociologinio tyrimo atveju tiriama nedidelė aibė (keli atvejai), tačiau analizuojama daug kintamųjų.

Atlikta apklausa pagal Č. *Spilbergerio Nerimo ir nerimastingumo skalę*, kurią 2000 m. lietuvių kalba paruošė Mary Balaisis kartu su G. Gintiliene, A. Bagdonu, M. Navickiene, G. Bijūniene, R. Dragunavičiene. Šia skale vertinama tiriamųjų savijauta – kaip jie jaučiasi dabar (šiuo metu) ir apskritai. Nerimo įvertinimui, kaip žmogus jaučiasi dabar (šiuo metu) skirta 20 teiginių. Nerimastingumo, kaip (asmenybės bruožo) įvertinimui skirta taip pat 20 teiginių.

Pagrindinės sąvokos

Bendravimas – 1) žmonių socialinės būties forma, pasireiškianti žmonių santykių užmezgimu ir palaikymu, draugyste, partneryste; 2) keitimasis informacija, patirtimi, jos turtinimas žodiniiais ir nežodiniiais (signalais) (Jovaiša, 2007)

Integracija – [lot. *integratio* atnaujinimas, atstatymas, dalių, elementų jungimas į visumą] – neįgalaus asmens įtraukimas, įjungimas į visuomenę (Stulpinas, 2004)

Specialiųjų poreikių asmenys – vaikai ir suaugusieji, dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų turintys ribotas galimybes dalyvauti ugdymo procese, visuomenės gyvenime. (Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. 1998).

SUP – specialieji ugdymo poreikiai

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: *santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (47 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 7 lentelės, 1 paveikslas. Prieduose pateikiami: 1 priedas Klausimynas mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių; 2 priedas Klausimynas mokinių, turinčių specialių poreikių, bendraklasiams; 3 priedas Pusiau struktūruoto interviu protokolai. Darbo apimtis – 45 puslapiai.*

I skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, BENDRAVIMO YPATUMAI

1.1. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, integracija bendro lavinimo mokyklose

Apie 10 procentų visos populiacijos sudaro neįgalieji. Pirmoji ugdymo institucija, kurioje pradedami ugdyti neįgalūs vaikai ir jaunuoliai yra šeima. Šeima padeda pamatus šių asmenų tolimesniam ugdymui. Integracija prasideda neįgaliajam peržengus šeimos ribas. Tarptautinių žodžių žodyne integracija apibrėžiama, kaip atskirų dalių sujungimas į vieną sistemą: santykiai tarp dalių ir jų funkcijos suprantami kaip koordinuoti bei subordinuoti ir reguliuojami visos sistemos interesų požiūriu (Vaitkevičiūtė, 2007).

Iki 1960 metų vaikai, turintys specialiųjų poreikių, buvo ugdomi specializuotose įstaigose. Nuo 1960 metų prasidėjo reformos, kurias iniciavo tėvai, auginantys vaikus su negalia. Taip prasidėjo integracija į mokyklas. Buvo formuojama socialinė ir edukacinė strategija, pagal ją buvo pripažinta vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, teisė mokytis bendrojo lavinimo mokyklose. Taip buvo pereita prie specialiųjų poreikių ir mokymo individualizavimo. Integracija suprantama kaip skirtingų veiklos galimybių ir gebėjimų turinčių asmenų sistemingą susitikimą tikslingai veiklai. Integracija – apibendrinamasis terminas, reiškiantis įprastai besivystančių ir mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, kontaktą tam tikroje pedagoginėje aplinkoje. Integracija nevadiname situacijos kai šis kontaktas apsiriboja tik fizine aplinka, pvz.: valgykla, aktų sale. Integracija – tai situacijos, kai sistemingai organizuojamai veiklai susitinka skirtingose klasėse/mokyklose besimokantys mokiniai, turintys ir neturintys specialiųjų poreikių.

Anot, Ruškaus (2002); Ališauskienės ir Miltenienės (2004) (Cit. Miltenienė, Borkertienė, (2008)), specialiųjų poreikių turinčių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklas literatūroje apibrėžiama kaip kaitos procesas, skatinantis naujai pažvelgti į visą ugdomąjį procesą: ugdytinį, ugdytoją, ugdymo priemones ir ugdymo turinį.

Sėkmingai neįgaliųjų integracijai ir tarpasmeninių santykių kūrimui reikalinga sociokultūrinė integracija. Ja siekiama puoselėti sociokultūrinį asmenybės, jos vertybių sistemos integralumą, garantuoti sėkmingą jos integraciją į visuomenės gyvenimą, kitaip tariant per ją perduodamos gimtojo krašto, kitų šalių socialinio ir kultūrinio gyvenimo žinios. Ypatingas socialinio integravimo baras yra neįgalių asmenų įtraukimas į visuomenę ir švietimo institucijas. Įvairių sutrikimų turintys vaikai įsitraukia į bendrojo ugdymo aplinką ir yra mokomi drauge su bendraamžiais. Taip įgyvendinama „mokyklos visiems“ vizija, sudaromos didesnės galimybės visiems vaikams (Stulpinas, 2004). Bank-Mikkelsen (1991) nuomone, labai svarbu, kad vaikai, turintys sutrikimų ir jų neturintys, visi drauge mokytųsi tose pačiose mokyklose, kad turėtų galimybę patirti, jog šalia gyvena turintys vienokių ar kitokių trūkumų žmonės ir kad jie yra tos pačios visuomenės dalis.

Heterogeninis mokinių grupavimas – tai ugdymo aplinkos suformavimas, kai SUP turintys vaikai mokosi vienoje klasėje su kitais bendraamžiais. Skirtingų gebėjimų klasės idėjos pagrindas yra atrankos vengimas ir pagarba natūraliai skirtingų gebėjimų vaikų variacijai klasėse. (Europos specialiojo ugdymo agentūra, 2005, p. 19.)

Daugumai vaikų su specialiaisiais poreikiais šioje aplinkoje ir turėtų būti sudaromos sąlygos visavertei pedagoginei sąveikai, bet yra mokinių su žymiais sutrikimais, kurie šioje aplinkoje nepajėgūs jaustis visaverčiais pedagoginės sąveikos dalyviais. Jiems palankesnės ugdymosi sąlygos gali būti kitokios dalį mokymosi laiko praleidžiant tos pačios mokyklos specialiosiose klasėse. Taip pat ugdymas gali būti pritaikomas specialiojoje mokykloje.

Nors integruoto ugdymo sistemą pradėta kurti neįgalumą turinčių mokinių poreikių pagrindu, šios sistemos strateginės nuostatos aktualios organizuojant ugdymą bet kurioje heterogeninėje grupėje. (Galkienė, 2005).

Neįgalių vaikų integracija bendrojo lavinimo mokykloje, pagrindas susiskaidžiusiai bendruomenei susijungti į visumą. Mažoji dalis – neįgalūs vaikai tampa vieninga visų vaikų visuomenės dalimi ir kartu kuria ir įgyvendina idėjas. Kol kas ši realybė dar tik siekiamybė Lietuvoje. Tai įgyvendinti gali padėti tik bendradarbiavimas, tarpasmeninių santykių kūrimas, tarp atskirų ir identiškų bendruomenės dalių – individų.

1.2. Bendravimo samprata

Žmogus iš prigimties yra sociali būtybė. Ką tik gimusiam kūdikiui jau reikia ne tik maisto, šilumos, bet ir aplinkinių dėmesio bei meilės. Sėkmingas bendravimas yra svarbi visaverčio gyvenimo dalis, teigiamų emocijų šaltinis. (Bendravimo psichologija. 2006).

Nors didelę laiko dalį vaikas praleidžia pamokose, tačiau tikrasis klasės gyvenimas vyksta iki, tarp ir po pamokų. Ideali klasė yra tokia, kurioje bendraudami išmokstate pareigos ir atsakomybės, gebėjimo pažinti save ir kitus, tolerancijos ir dorovingumo. (Dapkienė, 2006). Tokios savybės apibūdina kokybišką klasę, o kokybiškas bendravimas tampa jos dalimi.

Bendravimas arba komunikacija – tai sudėtingas daugiaplanis procesas, kuris tuo pat metu gali būti ir informacijos, minčių perdavimo, ir tarpusavio poveikio procesas, ir bendras žmonių išgyvenimas. Skiriamos dvi pagrindinės bendravimo sferos: a) darbinės veiklos planavimas, koordinavimas, šios veiklos kontrolė ir b) socialiniai-psichologiniai kontaktai. Bendravimo turinys priklauso nuo mąstymo turinio.

Bendravimo terminas apibrėžiamas labai įvairiai. Petruolytė knygoje „Bendravimo psichologija“ (2008), bendravimą apibrėžia, kaip sudėtingą procesą, kurio metu partneriai vienas kitą pažįsta, keičiasi informacija, sąveikauja. Svarbiausios bendravimo sudedamosios dalys

(aspektai), anot autorės, yra šios: komunikacija, interakcija, socialinė percepcija ir transakcinė analizė.

Taip pat autorė bendravimą apibrėžia, kaip keitimasi informacija, naudojant įvairių ženklų sistemą: verbalinę (žodinę) ir neverbalinę (nežodinę).

Bendravimas kaip socialinė percepcija (socialinis suvokimas, pažinimas) – tai žmonių ypatybių, elgesio motyvų, tarpusavio santykių suvokimas. Socialinis suvokimas nėra visiškai objektyvus jam įtakos turi žmogaus poreikiai, nuostatos, stereotipai, interesai ir ankstesnė patirtis.

Bendravimas kaip interakcija – tai tarpusavio sąveika ir tarpasmeniniai santykiai, kai „pasikeičiama“ jausmais, veiksmais, daroma įtaka vienas kitam.

Bendravimo psichologijoje (2006) bendravimas apibrėžiamas, kaip daugialypis reiškinys. Bendravimu vadiname ir daugelį metų trunkančią draugystę, ir susirašinėjimą elektroniniu paštu, ir aktorius pasirodymą publikai. Visų pirma galima skirti bendravimą su savimi (jis dar vadinamas intrapersonaliniu) ir bendravimą su kitais (tarpusavio, tarpasmeninis, interpersonalinis). Tuomet intrapersonalinis bendravimas – tai „bendravimas“ tarp asmenybės dalių. Tarpasmeninis bendravimas – toks į kurį įsitraukia nemažiau kaip du žmonės.

Svarbiausi tarpasmeninio bendravimo aspektai – tai tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija), keitimasis informacija (komunikacija), tarpusavio sąveika (socialinė interakcija) ir santykiai.

Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė (2007) mini, kad Lietuvos mokslininkai vietoj komunikacijos termino plačiau vartoja terminą bendravimas.

Bendravimo procesas turi tris pagrindines funkcijas: komunikacinę, reguliacinę, kontaktinę.

Komunikacinė (lot. *communicatio* – pranešimas, perdavimas) funkcija akcentuoja informacijos perdavimą, pasikeitimą žiniomis, patirtimi bei informacijos priėmimą ir suvokimą.

Reguliacinė (lot. *regulo* – tvarkau, nukreipiu) funkcija pabrėžia įtaką aplinkiniams žmonėms: draugams, verslo partneriams, bendradarbiams siekiant išsaugoti ar daryti įtaką jų elgesiui, aktyvumui, požiūriui į vertybes. Ši funkcija skatina tam tikros žmonių grupės veiksmus, turi įtakos jų aktyvumui, kūrybai, iniciatyvai.

Kontaktinė funkcija siejama su įprastiniu žmonių tarpusavio santykių palaikymu, savitarpio supratimu. Bendraujant sprendžiamos iškilusios problemos, ieškoma būdų jiems pašalinti, keičiamasi nuomonėmis. Bendraujant įgyjama patirties, sužinomos naujienos, todėl kontaktai yra malonūs ir reikalingi.

Bendravimo kaip reiškinio sudėtingumą ir įvairumą rodo mokslinių bei praktinių požiūrių įvairovė, nes iki šių dienų įvairių socialinių mokslų raidoje nesutariama dėl tikslaus ir išsamaus

bendravimo funkcijų, paskirties apibūdinimo. Vis dėlto vieningai pripažįstamas bendravimo reikšmingumas ugdymo procese, netgi teigiama, kad ugdymas ir yra bendravimas.

Vadinasi bendravimas yra svarbiausia vertybė, viena iš pagrindinių vaiko vystymosi sąlygų, tad kaip pedagoginių tyrimų objektas jis vertinamas ne tik kaip socialinis reiškinys, bet ir kaip daugiausia ugdomųjų galimybių asmenybės ugdymo procese turintis veiksnys, socializacijos pagrindas, nes individo ir visuomenės sąveika sudaro sąlygas asmens socializacijai.

Žmogui sąveikaujant su aplinka atsiskleidžia jo vidinis pasaulis. Pajusti savo vertę, suprasti, palyginti, įvertinti save ir kitus žmogus gali tik bendraudamas su jais. Įvairiais būdais užmegzdamas kontaktus su kitais asmenimis, individas kaupia socialinės patirties, santykių vertybes, t. y. socializuojasi.

Žmogaus santykiai yra aktyvūs, pasirinktiniai, visuomeniškai pagrįsti jo ryšiais su aplinka, kitaip tariant, individo poelgiai neatsiejami nuo jo socialinio gyvenimo, besikeičiančios aplinkos.

Pasak, Žukauskienės (1996) vaiko išvaizda, elgesys, jo drabužiai, kalba kartais gali būti nepriimtini jo bendraamžiams, ir jis pasijunta atstumtas. Jo nekviečia į gimtadienius, nepriima kartu žaisti, per pertraukas stumdo ar juokiasi iš jo. Vaikas tokį atstūmimą išgyvena labai skausmingai, jam atrodo, kad griūna visas jo pasaulis. Jam dar sunkiau jei jis nesupranta atstūmimo priežasčių arba negali jų pakeisti: akcento, fizinės išvaizdos, drabužių ar tam tikrų charakterio savybių. Kartais vengiama tų vaikų, kurių tėvai, bendraamžių nuomone, yra pernelyg turtingi arba vargšai, arba yra ne tokios rasės, tautybės ar religijos kaip kiti. Kartais atstumtaisiais automatiškai tampa naujokai, kol neįrodo savo vertės. Atstūmimą arba pripažinimą gali lemti socialiniai įgūdžiai: vaikas, kuris nemoka pradžiuginti bendraamžių, pasidalyti turimais daiktais, lengvai bendrauti, nežino, kaip pradėti draugauti, paprastai sunkiai priimamas į buriamas grupes. Jeigu vaikas labai nepopuliarus, o grupės vaikai gana grubūs, tai iš tokio vaiko gali nuolat tyčiotis, net specialiai jį kankinti – bausti, stumdyti, tampyti, mušti, atiminėti priešpiečius, uždaryti tualetu ir kt.

Mokinių klasei, kaip socialinei grupei galima taikyti bendruosius mažos grupės psichologijos dėsningumus, tačiau ji turi ir savo specifinę struktūrą bei normas. Kiekvienai klasei būdinga savita psichologija bei socialiniai procesai. Produktyviam mokymuisi labai svarbus teigiamas psichologinis klasės klimatas, kurio svarbiausiais bruožais yra tas, ar mokiniai pasitiki savimi, bendraamžiais ir klase kaip grupe. Klasės psichologinį klimatą lemia socialinių ir asmeninių plotmių sąveikos, kurios yra mokinių motyvacijos ir tarpasmeninės sąveikos socialinėje aplinkoje tam tikras rezultatas. (Petruolytė, 2008).

Mokykloje vaikai ir paaugliai praleidžia dvigubai daugiau laiko negu su tėvais, suaugusiaisiais. Vienas iš svarbių mokinių socializacijos veiksnių yra klasės grupė.

Zollers, Ramanathan, Yu (1999) teigia, kad neįgalumo reiškiny, kaip rasizmas arba seksualinių mažumų problema, turi galias istorines šaknis. Jis persekioja vaikus mokykloje lyg užrašas „sergantis“, „nepatikimas“. (Zollers, Ramanathan, Yu, 1999. Vol. 12, Issue 2, p. 157, 18 p., 1 chart.)

Klasė yra pirminis formalus kolektyvas, kuriame mokinys praleidžia daug laiko tarp savo bendraamžių. Tarp klasės mokinių, mokytojų atsiranda kontaktai, kurie padeda vieniems apie kitus kaupti žinias. Dalykiniai santykiai yra bet kokios bendruomenės kūrimosi pradinis taškas. Pirmieji santykiai naujoje bendruomenėje visada būna susiję su pagrindine veikla tam tikrame jos vystymosi etape. Atsiradus dalykinių santykių sistemai neišvengiamai užmezgami emociniai kontaktai. Taigi dalykiniai santykiai klasėje yra emocinių santykių sistemos susiformavimo pagrindas. (Barkauskaitė, 2001. p. 24). Remdamiesi turimomis žiniomis, emocijomis mokiniai vertina vienas kitą. Vaikai dažniausiai vertinimo pagrindo nesuvokia, tačiau vertina bendraklasius skirtingai. Klasėje susidaro nelygiareikšmių santykių tinklas dalykinių ir emocinių santykių sistemoje. Mokinių padėtis klasėje ir jų statusas klasėje būna skirtingas.

Neįgalus mokinys klasėje ne pats pasiskiria vietą bendravimo sistemoje, ją parenka kiti klasės draugai atsižvelgdami į tam tikrus veiksnius, kurių jie patys tiesiogiai nesuvokia.

Remiantis įvairių šalių mokslininkų nuomone, išskiriami skirtingi veiksniai, lemiantys mokinio tarpusavio santykius klasėje.

Barkauskaitė (1979, 2001) išskiria *nuo paties mokinio priklausančius individualius veiksnius* – išvaizdą (anatominiai duomenys ir apranga), lytį, amžių, charakterį, temperamentą, gabumus, pažangumą, inteligenciją, informuotumą arba mokinio išprusimą ir *išorinius veiksnius, turinčius įtakos mokinio pritaipimui*, tai klasės ypatumai, klasės auklėtojas, draugai, šeima, bendravimo patirtis.

Plačiau aptarsime šiuos veiksnius ir jų įtaką. Išvaizda – svarbus veiksnys tarpusavio santykiuose padedantis susidaryti pirmąjį išpūdį apie žmogų. Dažniausiai išvaizda išduoda vaiko negalę. Pirmąjį išpūdį apie žmogų susidarome iš veido bruožų, figūros, judesių, veido išraiškos, drabužių, t.y. iš fizinio patrauklumo ar atgrasumo. Tyrimais nustatyta, kad išvaizda svarbi tik pirmųjų kontaktų metu, kai mokiniai mažai pažįsta vienas kitą. Šibutani (1969) teigia, kad per pirmąjį kontaktą veiksmingiausias ekspresyvumas (balso aukštis ir tonas, kūno judesių ritmas, žvilgsnis, šypsena). Išvaizdai, kaip individualiam veiksniai turi įtakos žmogaus patrauklumas – savybė arba būseną, kelianti kitų žmonių susidomėjimą, susižavėjimą. (Barkauskaitė, 2001. p. 45)

Kuriant tarpasmeninius santykius tam tikrą vaidmenį vadina lytis. Ruškus ir Kazlauskaitė (2000) teigia, kad mokykloje egzistuoja lyčių stereotipai, skirtingi vyrams ir moterims. Mokslininkai pabrėžia, kad vyrams būdingas socialinis aktyvumas, o moterims – socialinį

pasyvumą atspindinčios asmenybės savybės. Tai reiškia, kad berniukai pasižymi didesniu aktyvumu. „Mokykloje lyčių skirtumų socialinis suvokimas jau yra ne tiek įtvirtinamas, kiek koreguojamas. Šiame mokykliniame etape didžiausios įtakos nuostatų formavimuisi turi bendraamžių ir mokytojų turimi lyčių stereotipai“ (Lyčių skirtumai švietimo sistemoje, 2000. p. 62)

Vaiko įsitvirtinimui klasės kolektyve ir geriems tarpusavio santykiams nemažai reikšmės turi ir jo charakterio bruožai. Barkauskaitė (2001) teigia, kad ekstravertiško charakterio vaikas yra populiariesnis klasėje. Pedagogai turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad emocionalią asmenybę traukia rami, vyraujančią – paklusni, nedrąsiai – ryžtinga. Sabinė Herm knygoje (2004), rašo „žmogaus elgesys priklauso ir nuo įvairių charakterio savybių bei temperamento. Jau vaikų darželio grupėse pastebime individualius skirtumus. Vieni vaikai yra ypač judrūs, aktyvūs, gyvai reaguoja į aplinką, kiti ramūs, lėtapėdžiai, užsisvajoję ir labiau linkę gilintis į save.“

Intravertas – tai santūraus žmogaus tipas. Toks žmogus retai užmezga pažintis, draugijoje yra nuolat susimąstęs ir nerangus, jo nedomina jį supanti aplinka, jį inspiruoja tik jo pasaulis.

Kalbant apie charakterį reikia paminėti ir temperamentą, kaip veiksnių teigiamai ar neigiamai lemiantį tarpusavio santykius. K. Jungas teigia, kad vieno žmogaus patrauklumą kitam pirmiausia lemia jų vidinio gyvenimo, elgsenos panašumai, t.y. temperamentų atitikimas. (Barkauskaitė, 2001. p. 46-47)

Mokinio gabumai taip pat laikomi veiksniais, turinčiais įtakos jo populiarumui klasėje. Remiantis M. Barkauskaitės, S. Polonskio ir I. Forvergo, tyrimų teiginiais bendrieji ir specialieji gabumai, ypač organizaciniai, turi įtakos mokinio statusui – jei ne formaliam kolektyve, tai stichinėje grupėje, kuriai jis priklauso (Barkauskaitė, 2001. p. 47). Sėkmingam bendravimui klasėje ne mažiau reikšmingas yra gebėjimas lengvai prisitaikyti prie aplinkos.

Mokslininkai Barkauskaitė, Berezovinas, Kolominskis, teigia, kad tarp įvairaus statuso mokinių klasėje ir jų pažangumo yra ryšis. Pažangumas kaip veiksnys mokinio socialinio statuso yra reikšmingesnis žemesnių ir vyresnių klasių mokiniams, negu paauglių. Dažniausiai mokiniai, užimantys aukštą padėtį klasėje yra labai gerai ir gerai besimokantys, bet nereiškia, kad tokių nėra atstumtųjų tarpe. Kartais mokiniai pasirenka bendraklasį žemo pažangumo, o atstumia gerai besimokantį, todėl Kolominskis daro išvadą, kad tarp mokinių pažangumo ir jų padėties klasėje nėra tiesioginio ryšio. Estijos mokslininkai (L. Pesas, K. Seksas, G. Lomanas ir kt.) padarė išvadą, kad dažniausiai atstumti, ignoruojami, nepripažinti klasėje yra antramečiai. Barkauskaitė (2001) teigia, kad „tarp mokinio sociometrinio statuso ir jo pažangumo, t.y. gebėjimo mokytis, yra sąveika: 1) žemą statusą turintis mokinys tampa pasyvus, abejingas blogiems pažymiams, bodisi viskuo kas susiję su mokykla ir su mokymusi; 2) klasė šalinasi nepažangių moksleivių,

todėl šie, užimdami nepalankią padėtį asmeninių santykių sistemoje, sau tinkamą padėtį stengiasi įsigyti kituose kolektyvuose, kur patenkina bendravimo poreikius, visai nesidomi klase“.

Žmogus, norintis sėkmingai bendrauti su kitais žmonėmis, privalo turėti žinių apie pasaulį ir apie reiškinius, vykstančius jame, bei mokėti tomis žiniomis remtis konkrečioje situacijoje. Tarp mokinio sėkmingo bendravimo ir išprusimo sprendžiant tam tikras tam tikras problemas yra tiesioginis ryšys, tačiau būtų klaidinga išprusimą atsieti nuo konkrečios asmenybės ypatumų, aplinkos, gabumų, pažangumo, inteligencijos ir kitų veiksnių, su kuriais jis yra glaudžiai susijęs. (Barkauskaitė, 2001. p. 48)

Bendravimui klasėje tiek pat įtakos kaip išoriniai veiksniai turi ir vidiniai veiksniai, kuriuos ir aptarsime. Pirmiausia kalbėsime apie klasę ir jos ypatybes.

Klasė – tai grupė tarpusavyje sąveikaujančių mokytojų ir mokinių, kuriuos jungia bendra veikla. Šios veiklos produktyvumas, tikslų siekimas priklauso nuo efektyvių ir harmoningų santykių klasėje.

Klasėje mokinsys priklauso nuo kitų grupės narių, jų požiūrio, tikslų, siekių, priimtinių vertybių. Svarbu kaip, kokiais būdais mokiniai klasėje sąveikauja, bendrauja, nes nuo to susidaro klasės teigiama ar neigiama atmosfera.

Klasei, kaip ir kiekvienai kitai socialinei grupei būdinga tam tikra kiekybinė ir kokybinė sudėtis, struktūra, tam tikros elgesio normos, vertybių ir santykių sistema. Šie klasės kaip visumos ypatumai yra tiesiogiai susiję su atskirų jos narių ypatumais, tačiau ne visuomet su jais sutampa: be bendrųjų tikslų, poreikių, normų ir pan., kiekvienas klasės bendruomenės narys turi individualių tikslų, poreikių, normų. Bendruomenės ir jos nario ypatumų neatitikimas jam trukdo patenkinti asmeninius poreikius, ypač bendravimo. Vertinimo kriterijų pasirinkimas priklauso nuo asmenybės patyrimo, atliekamo socialinio vaidmens, motyvacijos, nuostatų, amžiaus ir kitų individo ypatumų. Vertinimo kriterijai priklauso nuo situacijos, socialinės aplinkos, išsilavinimo. Vertinimo procesas susijęs su palyginimu: vertinamo žmogaus elgesys lyginamas su vertintojo susikurtu elgesio etalonu. Minėti kriterijai gali būti skirtingi, nes apie tą patį žmogų galima susidaryti įvairias nuomones. Taigi klasė ir kiekvienas jos narys kaip socialinis vienetas yra „daugiareikšmis“. (Barkauskaitė, 2001. p. 48).

Kolektyvas ir draugai, turi neabejotiną reikšmę mokinio bendravimui ir socializacijai grupėje. Barkauskaitė (2001) tvirtina, kad viskas priklauso nuo bendraujančių mokinių išvaizdos, amžiaus, lyties, asmeninių ypatumų, tikslų, poreikių, interesų, bendravimo tikslo.

Daugelio tyrinėtojų (R. Klovard, L. Olin, M. Bany, H. Johanson ir kt.) teigimu, mokinio statusą tarp klasės draugų labiausiai lemia šeima (jos socialinė padėtis, profesinis tėvų ir kitų šeimos narių išsilavinimas, materialinės sąlygos, psichologinis klimatas, šeimos narių tarpusavio santykiai, jų asmeniniai bruožai bei pažiūros ir t.t.) (Barkauskaitė, 2001. p. 48 – 49.).

Paauglys į mokyklą ateina lydimas savo nuostatų, baimių, abejonių. Mokykla tiek vaikui, tiek paaugliui suteikia galimybę geriau pažinti supantį pasaulį, įgyti naujų draugų. Paauglystės laikotarpiu kai bene svarbiausia pelnyti bendraamžių pasitikėjimą ir pripažinimą, kiekviena nesėkmė virsta katastrofa.

Konfliktas – tai maždaug vieno stiprumo, bet priešingos krypties jėgų sąveika, nesuderinamų motyvų, interesų, nuomonių, nuotaikų susidūrimas, rimti nesutarimai, kurių metu žmogų užvaldo nemalonūs jausmai, išgyvenimai (Psichologijos žodynas, 1993). Beje, paaugliai nori patraukti kitų dėmesį į save, trokšta būti viršesni ir pastebėti. Todėl pasireiškia mokinių demonstratyvumas ir agresyvumas (Kairienė, 2000). Jei konfliktinėje situacijoje keičiamasi idėjomis, naujai interpretuojama situacija (ar priešininkas), bendradarbiaujama ir tariamasi, tai konfliktas grupėje (klasėje) tampa visai natūraliu dalyku, skirtingu būdu veikiančiu viena kryptimi (Savickytė, 2000).

Kiekvienas žmogus bendravimą kaip reiškinį apibrėžtų skirtingai ir paminėtų daugelį čia aptartų veiksnių. Be abejonės žmonės bendraudami praleidžiame daug laiko, kai trūksta bendravimo prastėja mūsų emocinė savijauta.

1.3. Paauglių interesų grupių formavimosi prielaidos

Paauglių santykiai su bendraklasiais sudėtingesni, įvairesni, turtingesni negu jaunesnių moksleivių. Būtent šiuo laikotarpiu atsiranda įvairaus artumo santykiai, kuriuos paaugliai ryškiai skiria: gali būti tiesiog draugai, artimi draugai, bičiuliai. Bendravimas su jais vis labiau išeina už mokymosi mokykloje ribų ir įgauna labai didelę vertę.

Atliekant mokslinius tyrimus stengiamasi išsiaiškinti kokią įtaką sociopedagoginės aplinkos, švietimo sistemos bei visuomenės pokyčiai daro paauglių tarpusavio santykiams mokykloje ir vertybių, nuostatų, požiūrių ir interesų raidai.

Paauglių tarpusavio santykiai ir jų problematika yra plačiai nagrinėjama pasaulyje. Tai daroma įvairiais aspektais: prigimtinais-asmenybiniais, pedagoginiais, psichologiniais ir socialiniais.

Paaugliams svarbu priklausyti grupei, mokslininkai nustatė, kad yra ryšys tarp mokinio pasirenkamos grupės ir jo sociometrinio statuso. Šį reiškinį tyrinėjo Alemaskinas, Forvergas, Lijmetsas, Melbergas, Pavelčinska, Polonskis ir Barkauskaitė.

Mokiniai poreikį bendrauti dažniausiai patenkina keliose grupėse – klasės kolektyve, būrelyje, draugų grupėje. Paaugliams bendravimas ir pripažinimas yra labai svarbūs. Geri emociniai santykiai klasėje, patenkinus bendravimo poreikį, sudaro sąlygas formuotis teigiamoms asmenybės savybėms. Žemas paauglio statusas sukelia klasėje rimtas konfliktines

situacijas, kurios keičia draugų, mokytojų požiūrį į paauglį. Žemo statuso paauglio sutrinka emocinė savijauta, jis nepasitiki savimi, draugais, mokytojais, formuojasi neigiami įgūdžiai, įpročiai, kurie vėliau tampa asmens savybėmis. Susitaikius su mintimi, kad esi „blogas“, „neįdomus“, „nemylimas“, susidaro nepalanki vidinė pozicija, o vėliau ir negatyvus elgesys su aplinkiniais, ieškojimas draugų už klasės kolektyvo ribų, dažniausia gatvėje. Paauglys be klasės priklauso ir kitiems formaliems ir neformaliems kolektyvams: šeimai, būreliams klubams, stichinėms grupėms.

Galima teigti, kad tikriausiai į atstumtųjų grupę pateks ir vaikai, turintys specialiųjų poreikių, dėl savo išvaizdos, elgesio, pažangumo ir kitų savybių, neatitinkančių bendro vaikų lygio.

Paauglių tapsmui bendravimas bendraamžių grupėje yra labai svarbus įgyjant socialinę patirtį, laisvėjant nuo šeimos, formuojant individualią požiūrų sistemą. Paauglys kuris yra nepriimtas į grupę – izoliuotas ar atstumtas, patiria neigiamas emocijas, žemą savęs vertinimą ir t.t. Todėl nepaprastai svarbu išryškinti teigiamas jo savybes, ugdyti pasitikėjimą savimi, ruošti integracijai į bendraamžių tarpą.

Nėra žmogaus, kuris būtų abejingas savo užimamai padėčiai, žmonių tarpe. Ypatingai, jeigu tas žmogus paauglys, o kiti žmonės – jo bendraamžiai.

Priklausymo jausmas mums ypač svarbus. Ne tik vaikai ar paaugliai nori būti pastebimi, pagiriami ir įvertinti, tam neabejingi ir suaugusieji. Taip pat svarbu, kad įvertinimas ir pagyrimas būtų adekvatus mūsų elgesiui ir kad išgirstume jį tiesiogiai, o ne iš trečiųjų asmenų. Bendravimo metu išsiaiškiname kaip esame vertinami atitinkamoje grupėje. Pagal šį vertinimą esame priskiriami ir priimami grupėje.

1.4. Vaiko specialiųjų poreikių įtaka bendravimui

Vaicekauskienė (2004) teigia, kad bendraudami neįgalieji gali sėkmingiau įsisavinti įvairias visuomenės gyvenimo normas, tenkinti daugelį svarbiausių savo poreikių. Šalia įgimtų fiziologinių – biologinių (maisto, miego, lytinio potraukio ir kt.) poreikių neįgaliesiems ypač svarbu patenkinti ir socialinius poreikius, kurie ir sudaro vaiko socializacijos pagrindą. Žmonių su negalia bendravimas turi savo ypatumų, nes neįgalieji dėl savo negalės specifiškumo save dažniausiai išreiškia ne žodiniiais – kalbiniais būdais, o visu savo elgesiu bei laikysena. Pasak autorės, galime sakyti, kad visas neįgaliojo elgesys yra bendravimas ir jo elgesio supratimas bei elgesio išraiškos būdų įvaldymas užtikrina neįgaliojo bendravimo bei socialinės adaptacijos, t.y. asmenybės prisitaikymo prie socialinės aplinkos, kokybę.

Savigarbos ir pagarbos poreikis – būti kitų žmonių vertinamam, pripažįtamam ir gerbiamam. Kiekvienas žmogus yra svarbiausia vertybė, jo žmogiškoji esybė, bet ne standartiniai asmens veiklos modeliai. Šios vertybės pripažinimas skatina atsisakyti kategorizavimo, bendraujant kiekvienam žmogui žvelgti tiesiai į veidą, ne iš viršaus, nors jo veikla būtų ypač apribota. (Galkienė, 2005. p. 35)

Bendravimo gebėjimų stoka, neadekvatus ar socialiai nepriimtinas elgesys sąlygoja neįgalių asmenų atstūmimą visuomenėje. Colombero (2004) nuomone, gebėjimas išreikšti save ir suprasti kitus yra harmoningo buvimo socialinėje grupėje sąlyga.

Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų ugdymo, ypač bendravimo gebėjimų reikšmingais veiksniais gali būti ne tik jų raidos pobūdis, bet ir supančių žmonių nuostatos; dažniausiai pernelyg mažai tikima, kad toks vaikas gali bendrauti ir kontroliuoti save (Bakk, Grunewald, 1998).

Fiziniai sutrikimai labai riboja vaiko galimybes aktyviai veikti, neretai bendrauti žodžiu, aktyviai pažinti aplinką. Vaikai su fizinėmis negaliomis skirtingai įgyja kalbinių įgūdžių ir juos naudoja: dalis vaikų visai neturi kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, o kiti dėl jų patiria didelių sunkumų. Decarie (cit. Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas, 2001) nurodo, kad vaiko su fizine negalia kalbiniai įgūdžiai priklauso nuo daugelio veiksnių: vaiko fizinių savybių, tėvų požiūrio į savo vaiką su fizine negalia, vaiko sakytinės kalbos supratimo, vaiko mobilumo, gabumų, tėvų rodomos bendravimo iniciatyvos, vaiko domėjimosi išorine aplinka ir kita.

Taip pat pastebima, kad neįgalieji save išreiškia ir informaciją perduoda ne įprastu, t.y. verbaliniu (šnekamuojų) būdu, o kūno kalbos vizualiniais ar akustiniais kanalais: mimika (veido išraiška, akių kontaktu), gestais, garsais, poza, apranga bei išvaizda (spalva, drabužių stilius), daiktais ir simboliais, kūno judesiais (lietimu, atsipalaidavimu). Šie bendravimo būdai vadinami

alternatyvios (pagalbinės) komunikacijos metodais. (Neįgaliųjų bendravimas simbolių – gestų kalba. 2004. p. 16)

Mokiniais kuriant tarpusavio ryšius labai svarbi jų bendravimo patirtis – bendravimo įgūdžių, įpročių, etikos normų visuma, apimanti ir to mokinio emocinę bei fizinę būklę, mokėjimą toleruoti kitą asmenį, gebėjimą greitai reaguoti, išsiaiškinti, kontroliuoti save kontakto su kitais metu ir pan. Individas turintis didesnę bendravimo patirtį lengviau užmezga kontaktus, randa įdomių būdų ir formų bendravimui palaikyti. Mokiniai turintys didesnę bendravimo patirtį, greičiau suvokia klasės bendruomenės tikslus, normas, geriau jaučia socialinį klasės klimatą. (Barkauskaitė, 2001. p. 49).

Kaip žinoma, viena iš esminių vidinių žmogaus būsenų yra savijauta, kuri nurodo, kaip žmogus jaučiasi konkrečioje socialinėje aplinkoje (Aramavičiūtė, 2004). Pastovesnė ir ilgiau trunkanti savijauta ne tik atitinkamai nuspalvina veiklos ir bendravimo foną, bet ir parodo bendruomenės narių vyraujančius emocinius ryšius, bendrą emocinį nusiteikimą, nuotaiką. Psichologijoje savijauta įvardijama kaip vienas iš socialinio psichologinio klimato ar santykių rodiklių (Mayers, 2000). Todėl tai yra reikšminga mokyklos gyvenimo dimensija: kuo labiau mokiniai yra patenkinti mokykla, jos mikroklimatu, tuo jų savijauta mokykloje yra geresnė (Rupšienė, Kučinskienė, 2006). Mokinio savijauta mokykloje yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių mokinio motyvaciją, adaptacijos mokykloje lygmenį, požiūrį į mokymąsi, mokyklą kaip organizaciją. Bloga mokinio savijauta mažina intelektualinės veiklos galimybes, mokinio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkina bendravimą su kitais žmonėmis, skatina vengti tų situacijų, kurios kelia tokius nemalonius išgyvenimus, potyrius (Bukšnytė, 1999). Makari ir Zaborskio (2000) tyrimo duomenimis, tokie mokinių teiginiai, kaip „gera mokytis mokykloje“, „patinka mokytis mokykloje“ yra laikomi savijautos mokykloje rodikliais. Barkauskaitė (1999) pabrėžia santykių su bendraamžiais svarbą mokinių savijautai.

Suvokdami kitą žmogų, dažniausiai reaguojame į keturias svarbiausias požymių grupes: lytį, rasę, fizinį patrauklumą ir fizinę negalią. (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 2002)

Kalbant apie atskiras negales jų įtaka vaiko gebėjimui bendrauti skirtinga. Vaikas pažįsta aplinkinį pasaulį bendraudamas su žmonėmis ir daiktais. Šis bendravimas vyksta kalba ir kitomis priemonėmis (gestais, mimika ir kt.).

Lyginant tarpusavyje įvairias fizines negalias turinčias vaikų grupes pagal kalbos ir kalbėjimo išsivystymą, nustatyti dideli skirtumai: vienų vaikų šie gebėjimai yra normalūs, o kitų – labai pažeisti. Tai rodo, kad kalbos raida yra santykinai nepriklausoma nuo kitų raidos sričių. Dalis vaikų su cerebriniu paralyžiumi visai negali vartoti sakytinės kalbos. Apie pusę iš jų turi įvairių kalbėjimo trūkumų. Atlikus tyrimus patvirtinta, kad jie negali tinkamai kalbėti dėl motorikos pažeidimų, o ne dėl pažinimo gebėjimo sutrikimo. Tai ypač ryšku sergant atetoziniu

cerebriniu paralyžiumi: šia liga sergantys vaikai negali kontroliuoti savo motorinių veiksmų, todėl dažniausiai jų pasisakymai yra nesuprantami. Juos apmokius kitų alternatyvių komunikacijos būdų, jie gali tapti visaverčiais komunikacijos dalyviais. Dalis vaikų su cerebriniu paralyžiumi yra sutrikusio intelekto, t.y. jiems būdingi pažinimo ir kalbos sutrikimai, todėl jų komunikacija yra dar labiau ribota ir vienpusiška. Fizinę negalią turinčių vaikų psichologinės ypatybės tokios pat įvairios, kaip ir negalios neturinčių vaikų: juos matyt, veikia tie patys veiksniai, kurie lemia ir sveiko vaiko psichinę raidą (Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas. 2001. p. 38).

Anot, Gedvilienės, Baužienės (2007) vaiko, turinčio judėjimo sutrikimų, padėtis visais laikais ypatinga: nuo visiško atmetimo – izoliacijos ir sunaikinimo – iki sąlygų visaverčiam gyvenimui garantavimo. Žmogus, asmenybė – socialinė kategorija ir objektyviais ryšiais yra susijęs su kitais asmenimis. Nuo tarpasmeninių santykių visavertiškumo priklauso vaiko, turinčio judėjimo sutrikimų, savijauta šeimoje, bendruomenėje (Specialusis ugdymas. (2007). Nr. 2(17). Šiauliai.).

Pasak Juodraičio, (Cit. Specialiojo ugdymo pagrindai. 2003. p. 274) elgesio ir emocijų sutrikimai daugiausiai įtakos turi vaikų gebėjimui socializuotis ir gyventi pagal bendras taisykles. Individui, kaip ir jo socialinei aplinkai, ypač svarbu tinkamos ir optimalios elgesio formos pasirinkimas ir laikymasis įvairiose veiklos (asmeninės, visuomeninės, mokymosi, profesinės ir kt.) sferose. Tai susiję su socialinėmis-kultūrinėmis normomis apskritai ir su moralaus elgesio samprata bei įsisąmoninimu, įgalinančiu siekti atitinkamą asmenų bei jų grupių elgesio ir veiklos reguliavimo ir savireguliacijos lygį.

Nepaneigiama komunikacijos sutrikimų įtaka vaiko sugebėjimui bendrauti ir kurti tarpasmeninius santykius.

Anot, Garšvienės ir Ivoškuvienės (Cit. Specialiojo ugdymo pagrindai. 2003. p. 296), negalėdamas komunikuoti verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis vaikas ar suaugusysis jaučiasi izoliuotas, vienišas, atstumtas, negalintis išsakyti savo nuomonės, negebantis užmegzti kontakto. Jis yra emociškai suvaržytas, neretai stokoja savigarbos, neturi nepriklausomybės jausmo ir pan.

Gevorgianienės, (cit. Neverdauskaitė, Garšvienė, 2008) nuomone, gebėjimas bendrauti yra esminis sutrikusio intelekto asmenų visaverčio funkcionavimo bet kokioje visuomenėje sąlygų. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto asmenų bendravimo įgūdžių ir apskritai socialinės kompetencijos plėtrą jau iš pat pradžių riboja ir iškreipia pirminiai psichinių funkcijų sutrikimai. Skirtingai nuo neturinčių raidos sutrikimų asmenų, jų mokėjimas bendrauti nesiformuoja savaime kaip aplinkinio pasaulio atradimo, pažinimo ir sąveikos su juo rezultatas. Apibūdinant asmenų, turinčių intelekto sutrikimą, bendravimo ypatumus, nurodomas menkas poreikis

bendrauti, pavaldumas atsitiktinių išorinių poveikių įtakai, negebėjimas konstruktyviai spręsti bendravimo problemas.

Rita Raudeliūnaitė (2009) mini, kad tyrėjų (Waren, 1994; Rosenblum, 1998 ir kt.) požiūriu, sutrikusio regėjimo paaugliams būdingas mažiau palankus santykis su savimi: menkesnis pasitenkinimas savimi, žemesnis savęs vertinimas, iniciatyvos stoka ir kt. Santykis su savimi, kaip viena iš svarbiausių asmens socialinio funkcionavimo dimensijų, turi įtakos santykiams su kitais žmonėmis bei socialine aplinka plačiąja prasme. Todėl šie paaugliai turi nemažai ir tarpasmeninių santykių problemų: jiems sunkiau sekasi užmegzti ir išlaikyti draugiškus kontaktus, sėkmingai bendradarbiauti su kitais. (Specialusis ugdymas. (2009). Nr. 1(20). Šiauliai)

Ambrukaitis ir Ruškus (2003) įrodė, kad specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys moksleiviai bendrojo lavinimo mokyklose jaučiasi ypatingesniais nei likusieji, dėl to tampa lengviau pažeidžiami, mažiau apsaugoti nuo galimų pažeminimų. (Specialusis ugdymas. (2005). Nr. 2(13). P. 57. Šiauliai)

Raudeliūnaitė (2004) atlikusi tyrimą išsiaiškino, kad regėjimo negalią turinčių paauglių kontakto užmezgimo įgūdžiai yra menkesni. Nustatyta, kad šiems paaugliams, o ypač besimokantiems specialiose mokyklose, rečiau pavyksta įvertinti situacijos aplinkybes bei parodyti iniciatyvą, kai iškyla reikalas paprašyti kitų pagalbos. Taip pat jie dažniau jaučiasi nepatogiai, kai kiti su jais bando užmegzti kontaktą. Autorė teigia, kad gauti duomenys sutampa su kitų tyrėjų (Sacks, Reardon; MacCuspie, 1992 ir kt.) panašiomis išvadomis: regėjimo neįgalumą turintys paaugliai stokoja bendravimo įgūdžių: susipažinimo, pagalbos ar informacijos prašymo, įsijungimo į kitų veiklą, pokalbį. Todėl jie dažniau laukia kitų rodomos iniciatyvos. Kita vertus, kontaktų užmezgimo įgūdžiai tiek turinčių regėjimo neįgalumą, tiek jo neturinčių paauglių, yra žemesni nei kiti interpersonaliniai įgūdžiai (apie pusę tirtų paauglių šių įgūdžių stokoja).

Palyginus *verbalinio kontakto* įgūdžių ypatumus, ryškesnio skirtumo tarp paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo ir jį turinčių bendraamžių besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose nerasta.

Be to, pastebėta, kad nors visų tirtų paauglių verbalinio kontakto įgūdžių lygis yra aukštesnis nei kitų interpersonalinių įgūdžių, tačiau nemažai paauglių (trečdalis – besimokančiųjų bendrojo lavinimo mokyklose) jų stokoja.

Duomenų analizė atskleidė, kad beveik nesiskiria regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklas, ir jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo, *neverbalinio kontakto* įgūdžiai. Daugelio regėjimo negalios neturinčių ir regėjimo negalią turinčių bendrojo lavinimo mokyklose besimokančių paauglių šių įgūdžių lygis yra aukštas.

Autorė teigia, kad kiek kitokia padėtis išaiškėjo išanalizavus gautus duomenis apie *tarpusavio sąveikos sukūrimo* įgūdžius. Paaiškėjo, kad nors regėjimo neįgalumo neturinčių paauglių šių įgūdžių lygis aukštas, tačiau šiek tiek žemesnis nei bendrojo lavinimo mokyklose besimokančių regėjimo neįgalumą turinčių paauglių. Pastebėta, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose, yra tolerantiškesni: dažniau pripažįsta kitų teises ir moka priimti kitokią nuomonę bei atsižvelgia į aplinkinių norus. Tačiau regėjimo neįgalumo neturintys paaugliai dažniau nei jų bendraamžiai, turintys regėjimo neįgalumą, atpažįsta kito žmogaus emocinę būseną ir bando įsivaizduoti save kito žmogaus vietoje. Vadinasi, šių paauglių empatiškumo lygis aukštesnis nei jų bendraamžių, turinčių regėjimo neįgalumą. Gauti duomenys sutampa su kitų tyrėjų (Sacks, Gaylord, 1992; Kef, 1996 ir kt.) išvadomis, teigiančiomis, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai dažnai susiduria su kitų žmonių jausmų atpažinimo problema, nes jausmai ne visada išreiškiami žodžiais, o daug dažniau reiškiami nežodiniais būdais. Todėl regėjimo neįgalumą turintys vaikai, ypač silpnai matantys ir aklieji, nežodinių raiškos būdų negali tiesiogiai pastebėti, dėl to gali neadekvačiai reaguoti.

Panašūs rezultatai gauti ir palyginus *konfliktų sprendimo* įgūdžius. Duomenų analizė neatskleidė statistiškai reikšmingo skirtumo tarp paauglių, neturinčių regėjimo neįgalumo, ir jų turinčių paauglių, integruotų į bendrojo lavinimo mokyklas. Tačiau duomenys rodo, kad regėjimo neįgalumą turinčių paauglių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose, konfliktų sprendimo įgūdžių lygis yra šiek tiek aukštesnis nei jų bendraamžių, neturinčių regėjimo neįgalumo. Esminis skirtumas tas, kad regėjimo neįgalumą turintys paaugliai, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose, dažniau nei jų bendraamžiai būdami neteisūs prisipažįsta savo kaltę, atsiprašo, o taip pat moka susitarti. Tačiau rečiau nei neturintys regėjimo neįgalumo paaugliai stengiasi išsiaiškinti, kodėl įvyko nesutarimas bei ramiai išsako savo nuomonę.

Ališausko, Dikidži, Gerulaičio (2003, 2005) atliktame tyrime (cit. Ališauskas, 2007), konstatuotas skirtumas tarp specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jų bendraamžių nurodomų aktyvumo rodiklių – specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai yra pasyvesni nei jų bendraamžiai. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai labiau orientuoti į pasyvaus laisvalaikio formas nei jų bendraamžiai, kurie daugiau laiko skiria bendravimui su draugais. Taip pat nustatyta, jog specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai negatyviau vertina savo savijautą.

Jacques, Wilton, Townsend (1998) (Cit. Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos. (2003)) parodė, kad nežymiai sutrikusio intelekto moksleiviai save vertina aukščiau tuomet, kai yra labiau priimami bendraamžių.

Sutrikimo (negalės, specialiųjų poreikių atveju) asmens savęs vaizdą (savijautą, savęs vertinimą ir pan.) lemia ne tik tai, ką pats žmogus suvokia ir jaučia, bet ir tai, kaip jį traktuoja kiti

žmonės, kokia yra švietimo politika ir jo teisinis pagrindas, kaip neįgalų asmenį priima bendraamžiai ir jų tėvai, pedagogai.

Gerą neįgalių vaikų savijautą atspindi jų noras eiti į mokyklą, dalyvauti įvairiuose mokykloje ir klasėje vykstančiuose renginiuose. (Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos. Tyrimo ataskaita. (2003). Vilnius)

Bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų poreikių vaiko socialinės-psichologinės charakteristikos atskleidimo tyrimo ataskaitoje (2003), ekspertų piešiamas SUP turinčių ugdytinių pedagoginio-psichologinio portretas ir jo komponentai (kategorijos) pagal svarbą išsidėstė taip: 1) *sutrikusi savireguliacija*; 2) *bendravimo sunkumai*; 3) *pozityvūs adaptyvios komunikacijos bruožai*; 4) *neadekvatus savęs vertinimas*; 5) *drąsos stoka*; 6) *lėtumas*; 7) *neutralios arba neapibrėžtos, neaiškios savybės*; 8) *neigiami bruožai ir* 9) *kompleksas*.

Ekspertai ryškiausiai išskiria mokinių, turinčių specialiųjų poreikių psichosocialinio portreto dalis – sutrikusią savireguliaciją, tai svarbiausia savybė, skirianti specialiųjų ugdymosi poreikių turintį ugdytinį nuo kitų besimokančių bendraamžių. Dažniausiai minimi komponentai yra savireguliacijos sutrikimai ir išsiblaškytas, nesugebėjimas planuoti savo darbą, mokymosi bei hiperaktyvumas. Bendravimo sunkumai yra antra pagal svarbumą ekspertų išskirta savybė – specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys ugdytiniai patiria sunkumų interakcijos metu akademinėje (pamokos, pertraukos) aplinkoje: priešiškas aplinkai, veikiantis atskirai nuo bendraamžių, uždaras, stokojantis bendravimo įgūdžių. Trečias pagal svarbumą komponentas yra teigiama specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčio ugdytinio charakteristika – žingeidumas, atvirumas, noras bendrauti. Tai gana kontraversiški vertinimai, kadangi bendravimo sunkumų blokas gavo 10 taškų, o kardinaliai jam priešingas – adaptyvios komunikacijos bruožai – 8 taškus (tai yra statistiniai skirtumai nėra itin reikšmingai skirtingi).

Kiti mažiau svarbūs ekspertiniai specialiųjų poreikių turinčių ugdytinių psichologinio portreto komponentai yra: neadekvatus savęs vertinimas, specialiųjų poreikių turintys ugdytiniai, specialiųjų ir socialinių pedagogų nuomone, dažniausiai neadekvačiai vertina save, tiksliau, linkę žemai save vertinti. Pažymimą, kad šie mokiniai pasižymi drąsos stoka – ši kategorija glaudžiai susijusi su aukščiau esančia – žemas savęs vertinimas įtakoja tokį fenomeną, kaip specialiųjų poreikių turinčio ugdytinio drąsos stoka, “vengimą garsiai reikšti savo mintis”, ir pan. Lėtumas, nedrąsumas, vengimas komunikuoti gali būti tiek pasyvumo, lėtos (protinės ar fizinės) veiklos, asteniškumo tiesioginis padarinys, arba atvirkščiai – pasekmė.

Mažiau aktualūs, tačiau ekspertų išskirti šie specialiųjų poreikių turinčio vaiko psichologinio portreto struktūros komponentai: neutralios arba neapibrėžtos, neaiškios savybės – specialiųjų poreikių turinčius ugdytinius nuo bendraamžių skiria ir tokios savybės, kaip “prieraišumas prie suaugusiųjų žmonių”, emociingumas. Iš esmės sunku nustatyti, ar tai labiau

teigiamos savybės (prieraišumas kaip pilnavertis emocinis kontaktas), ar neigiamos (prieraišumas kaip priklausomybė, savarankiškumo stoka). Taip pat neigiami bruožai. Viena vertus, labai gerai, jog šis kraštutiniai neigiamas vertinimas atsidūrė taip žemai lyginant su kitomis savybėmis (be to, gali būti skiriamos ne tokios radikalios blogos nuostatos, kaip pvz., „*Neigiama mokymosi motyvacija*). Tačiau, kita vertus, baugina, jog profesionalai, dirbantys su specifines mokymo(-si) negalias turinčiais mokiniais, apskritai reiškia tokias idėjas (pvz., „*Tikslo nebuvimas*“; „*[...] nori visko „sukramtyto*“). Dar vienas neigiamas struktūrinis specialiųjų poreikių turinčių ugdytinių psichologinio portreto komponentas – kompleksai. Tačiau jo buvimas paskutinėje vietoje pagal visų savybių rangą rodo teigiamas tendencijas.

Gudonis (2003), Minczakiewicz (1997) (Cit. Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius. *Specialusis ugdymas*. 2003. Nr. 2(9). P. 73 – 83.) atliko tyrimus bendrojo lavinimo mokyklose. Bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių santykių su neįgaliaisiais bendraamžiais tyrimo rezultatai rodo, kad nepaisant visų specialiosios ar integruotos klasės privalumų vaikams, turintiems psichinę negalią, jos nesudaro atitinkamų galimybių progresyviai vystytis. Šie mokiniai, nors ir toleruojami savo bendraklasių, tačiau dažniau atstumiami nei sveiki vaikai. Nors daugeliu atvejų buvo galima pagerinti neįgaliųjų ir sveikų bendraamžių santykius įvairiuose susitikimuose ir veikloje, tačiau šie santykiai niekada nebuvo artimi. Atviresnis ir labiau atspindintis esminius socialinius neįgaliųjų poreikius yra nuolatinis vaikų bendravimas su jų neįgaliaisiais. Šis bendravimas prasideda iš natūralios būtinybės padėti ar bendrauti su neįgaliaisiais. Tačiau atsitiktinis vaikų bendravimas su neįgaliaisiais bendraamžiais kuria dviprasmiškus jų santykius ir kartu neigiamai veikia psichinę ir bendruomeninę neįgaliųjų raidą.

Kaffemanienė (2001) pažymi, kad moksleiviai ne tik mažai bendrauja su specialiųjų poreikių vaikais; pastarieji vis dar yra per mažai matomi visuomenei. Daugiausia moksleivių sako, kad silpnaregių ir protiškai atsilikusių vaikų matė mieste, mokykloje.

Mokykloje pastebimesni yra protiškai atsilikę vaikai: paprastai moksleiviai žino, kad jų mokykloje yra speciali klasė, kad šie vaikai yra mokomi specialiojo pedagogo ir pan. – ir tai protiškai atsilikusius vaikus išskiria iš kitų mokinių tarpo. Su protiškai atsilikusiais vaikais mokykloje bendraujama mažiau negu su sutrikusios regos vaikais. Sutrikusio intelekto bendraamžius toleruotų, stengtųsi globoti nedaugelis bendrojo lavinimo mokyklos moksleivių – tik apie ketvirtadalis. Globos motyvai – noras padėti, užuojauta: „*Turbūt pažaisčiau su juo, nes daugelis nenori bendrauti su jais*“, „*Su juo bendraučiau, vaikui reikia draugo, kuris su juo užsiimtų, bendrautų, žaistų*“.

Atsisakymą bendrauti moksleiviai motyvuoja įvairiai. Kai kurie nenorą bendrauti su protiškai atsilikusiais motyvuoja tuo, kad tokių vaikų nepažįsta ir nežino, kaip su jais elgtis: „*Aš*

manau, kad aš mažai su juo draugaučiau, nes, mano nuomone, aš nemokėčiau su juo bendrauti“, „*Su jais gal reikia kaip nors ypatingai elgtis, su jais gal nėra paprasta“* ir pan. Dalis jų mano, kad protiškai atsilikęs vaikas yra pavojingas jų pačių saugumui, nenorą bendrauti motyvuoja baime, todėl: „*Visai su juo nebendraučiau“*, „*Aš su juo nebendraučiau, nes jis gali padaryti ką nors bloga“* ir pan. Svarbus yra bendraamžių požiūris į bendrą, t.y. integruotą, mokymąsi kartu su specialiųjų poreikių vaikais. Daugelis moksleivių (51,1 proc.) į šį klausimą atsako „*Nežino“*, nes neteko bendrauti su tokiais vaikais, abejoja, ar specialiųjų poreikių vaikai jaustųsi laimingi bendrojo lavinimo klasėje, arba tiesiog tuo nesidomi („*Man tas pats“*).

Menka moksleivių bendravimo su specialiųjų poreikių vaikais patirtis liudija, kad šie vaikai vis dar izoliuoti nuo bendraamžių. Specialiųjų poreikių, turintys mokiniai gali dalyvauti meno saviveiklos, šventiniuose renginiuose, tačiau vis dar mažai bendraujama su bendraamžiais bendrojo lavinimo mokyklose, mažokai vyksta bendrų renginių, kuriuose vieni kitus galėtų geriau pažinti. Reti pasirodymai viešumoje nestiprina adekvataus elgesio įgūdžių, vaikai jaučiasi įsitempę dėl galimos pajuokos ir tada pasirodo ne itin patraukliai.

Anot Ališausko (2007), konstatuota, kad padidėjęs nerimastingumas būdingesnis moksleiviams, turintiems specialiųjų ugdymo(si) poreikių. **Nerimas** – emocinė būseną, kylanti dėl gresiančio pavojaus, galimos įtampos ar nelaimės. Nerimo priežastys primena baimės atsiradimo priežastis, tačiau skirtingai nuo baimės, nerimo šaltinio negalima tiksliai nurodyti. Nerimas analizuojamas ir aprašomas dviem lygiais:

1. Kaip žmogaus emocinė būseną, laikinas emocinis procesas, kurio intensyvumas tam pačiam žmogui gali keistis. Tai sąmoningai suvokiamas subjektyvus grėsmės pojūtis.
2. Kaip asmenybės bruožas (**nerimastingumas**), stabilus individo polinkis išgyventi nerimą tam tikru intensyvumu. Vieniems žmonėms tas pats dalykas atrodo keliantis grėsmę, kitiems – ne.

Vidinis nerimas – tai pastovi individo savybė, atspindinti subjekto požiūrį į grėsmę, pavojų, jo polinkis daugelį situacijų laikyti grėsmingomis ir atitinkamai į tai reaguoti. Vidinis asmenybės nerimas stiprėja, kai žmogų veikia tam tikri veiksniai, kuriuos jis laiko pavojingais savo prestižui, savęs vertinimui, savigarbai.

Apibendrinant galima teigti, kad neįgalių vaikų psichosocialinis portretas pasižymi įvairiais aspektais, dažniausiai akcentuojami neigiami. Negalima paneigti fakto, kad įvairi negalia turi įtakos vaiko bendravimui su aplinkiniais – dažniausiai nepalankios.

Mokyklos bendruomenė keičiasi ir priima vaikus, turinčius specialiųjų poreikių, į savo tarpą, o jų integracija apibrėžiama kaip kaitos procesas, skatinantis naujai pažvelgti į visą ugdomąjį procesą: ugdytinį, ugdytoją, ugdymo priemones ir ugdymo turinį. Atskirų heterogeninių grupių narių bendravimas yra pagrindas integracijai.

Bendravimas apibrėžiamas kaip daugiaplanis procesas atsiskleidžiantis per daugelį skirtingų veiksmų. Jis ypač svarbus vaikų asmenybės formavimuisi, socializacijai ir gyvenimo kokybei.

Bendravimas negali būti visuotinis, todėl individai dažnai susiskirsto į mažas grupes pagal interesus. Atskiro individo priėmimą į grupę nulemia daug skirtingų jo turimų arba nebruožų.

Teorinė analizė atskleidė faktą, kad vaiko specialieji poreikiai neabejotinai turi įtakos jo bendravimo kokybei. Tačiau tai neleidžia manyti, jog visaverčio bendravimo galimybės turi būti suteiktos išskirtinai vaikams, neturintiems specialiųjų poreikių. Savigarbos ir pagarbos poreikis – būti kitų žmonių vertinamam, pripažįtamam ir gerbiamam. Kiekvienas žmogus yra svarbiausia vertybė, jo žmogiškoji esybė, bet ne standartiniai asmens veiklos modeliai.

**2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, BENDRAVIMO
KLASĖJE YPATUMŲ TYRIMAS**

2.1. Tyrimo metodika

Taikyti du uždaro tipo klausimynai, kuriuos parengė K. Navickaitė, A. Ališauskas. Vienas klausimynas parengtas mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių (Priedas Nr. 1), kitas mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendraklasiams (Priedas Nr. 2). Klausimyno turinys iš esmės identiškas, pertvarkytos tik klausimų formuluotės.

Klausimynų kategorijos (žr. lentelę Nr. 1) parengtos, remiantis ekspertų grupės, kurią sudarė 5 asmenys, siūlymais. Klausimyną sudaro 35 klausimai. Anketos demografinį bloką sudaro 3 klausimai. Pagal tematiką teiginiai pasiskirsto į blokus: savijauta – 9 teiginiai, vertingumo pripažinimas – 9 teiginiai, įsitraukimas ir dalyvavimas – 6 teiginiai, konfliktai ir jų sprendimas – 8 teiginiai.

1 lentelė.

Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendravimo su kitais vaikais kategorijos

	Blokas	Teiginys
Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bendravimo su kitais vaikais charakteristika	Savijauta	Mokykloje jaučiuosi gerai Man patinka bendra veikla mokykloje Aš apsimesdavau sergančiu, kad nereikėtų eiti į mokyklą Mokykloje visi mane supranta Man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose Man patinka dalyvauti klasės renginiuose Su klasės draugais galiu būti atviras Mano klasė darnus vieningas kolektyvas Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija
	Vertingumo pripažinimas	Mokykloje su manimi elgiamasi kaip su mažu vaiku Mokytojams svarbi mano nuomonė Klasėje aš turiu draugų Bendraklasiai atsižvelgia į mano nuomonę Bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais Mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius Mano pasiekimai mokykloje įvertinami Dažnai bendrauju su klasės draugais po pamokų Mokykloje galiu parodyti ką sugebu
	Įsitraukimas ir dalyvavimas	Dalyvauju mokyklos savivaldoje Visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai Mokykloje veikiantys būreliai atitinka mano interesus ir patirtį Prašau klasės draugų pagalbos Kitų klasių mokiniai man pasiūlo pagalbą Klasės draugai man pasiūlo pagalbą
	Konfliktai ir jų sprendimas	Mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl pažymių Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl nenoro išgirsti kito žmogaus nuomonę Konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų Konfliktai klasėje visada išsprendžiami Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais Konfliktai klasėje sprendžiami muštynėmis Konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai

Prieš apklausą vestas instruktažas, kaip pildyti klausimyną. Sunkiau suprantami žodžiai, teiginiai mokiniams buvo paaiškinti, jiems suteikta individuali pagalba (pvz. *paaiškinta žodžio tolerancija reikšmė ir kt.*) Apklausti moksleivius padėjo mokyklų specialieji ir socialiniai pedagogai.

Pirmasis tyrimo etapas vyko 2009 m. lapkričio – gruodžio mėnesį Plungės „Ryto“ pagrindinėje mokykloje. Išdalinta 150 klausimynų: 50 klausimynų mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, ir 100 klausimynų jų bendraklasiams. Grįžo 26 klausimynai iš 50, tai sudaro 52 proc., ir 66 iš 100, tai sudarė 66 proc. bendras grąžos procentas – 61.

Antrasis tyrimo etapas vyko 2010 m. sausio mėnesį Šiaulių rajono Bazilionių vidurinėje mokykloje. Išdalinti 58 klausimynai: 24 mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, ir 34 jų bendraklasiams, grįžo visi klausimynai.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 5 – 10 klasių moksleiviai, turintys specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasiai. Iš viso apklausta 150 moksleivių (29 berniukai ir 21 mergaitė, turintys specialiųjų poreikių, bei jų bendraklasiai: 49 berniukai ir 51 mergaitė).

Interviu metu apklausta 10 mokinių, turinčių specialiųjų poreikių (5 berniukai ir 5 mergaitės).

2.3. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, savijautos vertinimas

9 klausimyno teiginiai susiję su mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, savijauta klasėje ir mokykloje. Apklausa siekta išsiaiškinti, kaip jų pačių ir jų bendraklasių nuomone, klasėje ir mokykloje jaučiasi mokinys, turintis specialiųjų poreikių.

2 lentelė

Savijautos įvertinimas, %

Teiginys	Atsakymai	Mokiniai, turintys SUP		Bendraklasiai	
		Dažnis	Procentai	Dažnis	Procentai
Mokykloje jaučiuosi gerai	Taip	42	84,0	49	49,0
	Ne	8	16,0	51	51,0
Man patinka bendra veikla mokykloje	Taip	38	76,0	66	66,0
	Ne	12	24,0	32	32,0
Aš apsimesdavau sergančiu, kad nereikėtų eiti į mokyklą	Taip	4	8,0	41	41,0
	Ne	45	90,0	59	59,0
Mokykloje visi mane supranta	Taip	29	58,0	41	41,0
	Ne	20	40,0	59	59,0
Man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose	Taip	33	66,0	22	35,0
	Ne	17	34,0	27	64,0
Man patinka dalyvauti klasės renginiuose	Taip	34	68,0	45	45,0
	Ne	16	32,0	54	54,0
Su klasės draugais galiu būti atviras	Taip	22	44,0	52	52,0
	Ne	28	56,0	46	46,0
Mano klasė darnus, vieningas kolektyvas	Taip	21	42,0	56	56,0
	Ne	29	58,0	43	43,0
Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija	Taip	22	44,0	49	49,0
	Ne	27	54,0	49	49,0

Per 80 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, teigia, kad mokykloje jaučiasi gerai. Taip pat mano tik pusė bendraklasių.

Bendrą veiklą mokykloje panašiai vertina ir moksleiviai, turintys specialiųjų poreikių (76 proc.) ir jų bendraklasiai (66 proc.). Teigiama, kad bendra veikla mokykloje mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, patinka.

Devyni iš dešimties mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir šeši iš dešimties jų bendraklasių sutinka, kad mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, nėra linkę be priežasties praleisti pamokas.

Visi norime būti suprantami ir kolektyve emociškai jaustis kaip galima geriau, tai lemia mūsų gerą savijautą. Vos daugiau nei pusė (58 proc.) mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, teigia, kad mokykloje juos visi supranta. 59 proc. bendraklasių mano, kad mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, dažnai lieka nesuprasti.

Daugiau nei du trečdaliai mokinių, turinčių specialiųjų poreikių teigia, kad jiems patinka dalyvauti mokyklos ir klasės renginiuose. Taip mano ketvirtadalis bendraklasių.

Atvirumas ir pasitikėjimas reikalingi kiekviename kolektyve, jie užtikrina kolektyvo narių saugumo jausmą. Pusė bendraklasių mano, kad mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, gali būti atviri klasės kolektyve, tačiau tą patvirtina tik 4 iš 10 vaikų, turinčių specialiųjų poreikių.

Jei gerai jaučiamės kolektyve, tai ir atsiliepiame apie jį gerai. Apie savijautą klasėje liudija tai, kad 60 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, savo klasės kolektyvą linkę apibūdinti kaip nedarną. Tiek pat bendraklasių mano, kad klasės kolektyvas yra darnus.

Tolerancija, pagarba ir supratimas yra kolektyvo darnos pagrindas. Apklaustųjų nuomonė šiuo klausimu prieštaringa: pusė jų teigia, kad klasė yra darnus kolektyvas, kita pusė mano priešingai.

Nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp lyčių – merginos, turinčios specialiųjų poreikių, labiau pritaria teiginiui, kad jos nelinkusios išvengti mokyklos lankymo ($t = -2,279$ $p \leq 0,029$). Taip yra, todėl, kad merginos pasižymi pareigingumu ir didesniu atsakomybės jausmu.

Tuo tarpu vaikinai labiau nei merginos pritaria teiginiam, kad jiems patinka lankytis mokyklos ($t = 3,459$ $p \leq 0,001$) ir klasės ($t = 2,097$ $p \leq 0,041$) renginiuose. Vaikinai pasižymi didesniu aktyvumu nei merginos, jie yra ryžtingesni, drąsesni, labiau linkę ieškoti naujų pažinčių ir kontaktų. Šios savybės ir nulemia jų aktyvesnį įsitraukimą į mokyklos ir klasės veiklą. Tuo tarpu merginos yra uždaresnės, labiau linkusios priklausyti mažoms grupelėms.

Remiantis gautais duomenimis galima daryti išvadą, kad nepaisant kai kurių neigiamų aspektų mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, savijautą mokykloje vertina pakankamai gerai. Jie gerai jaučiasi mokykloje, dalyvaudami mokyklos ir klasės renginiuose, nevengia mokyklos lankymo, mokykloje yra suprantami. Nors jų savijauta mokykloje pakankamai gera, klasės klimatą jie apibūdina labiau neigiamai, teigia, kad klasė nėra darnus ir tolerantiškas kolektyvas, kuriame jie galėtų būti visiškai atviri, o tai greičiausiai turi neigiamos įtakos bendravimo kokybei.

Bendraklasiai prasčiau vertino mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, norą dalyvauti mokyklos ir klasės renginiuose bei jų bendrą savijautą mokykloje.

2.4. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, vertingumo pripažinimo vertinimas

Vertingumo pripažinimo vertinimo apklausos rezultatai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

Vertingumo pripažinimo įvertinimas, %

Teiginys	Atsakymai	Mokiniai, turintys SUP		Bendraklasiai	
		Dažnis	Procentai	Dažnis	Procentai
Mokytojams svarbi mano nuomonė	Taip	32	64,0	65	65,0
	Ne	15	30,0	35	35,0
Klasėje aš turiu draugų	Taip	46	92,0	68	68,0
	Ne	4	8,0	30	30,0
Bendraklasiai atsižvelgia į mano nuomonę	Taip	27	54,0	54	54,0
	Ne	23	46,0	44	44,0
Bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais	Taip	18	36,0	50	50,0
	Ne	31	62,0	48	48,0
Mokykloje su manimi elgiasi kaip su mažu vaiku	Taip	3	6,0	32	32,0
	Ne	47	94,0	68	68,0
Mokykloje galiu parodyti ką sugebu	Taip	27	54,0	69	69,0
	Ne	23	46,0	30	30,0
Mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius	Taip	17	34,0	27	27,0
	Ne	33	66,0	72	72,0
Mano pasiekimai mokykloje įvertinami	Taip	25	50,0	63	63,0
	Ne	24	48,0	36	36,0
Dažnai bendrauju su klasės draugais po pamokų	Taip	25	50,0	40	40,0
	Ne	25	50,0	59	59,0

Du trečdaliai abiejų grupių respondentų sutinka, kad mokytojams svarbi mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, nuomonė.

Per 90 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir 68 proc. jų bendraklasių, mano, jog mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, klasėje turi draugų.

Pusė abiejų grupių apklaustųjų pritaria, jog atsižvelgiama į mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, nuomonę.

Septyni iš dešimties bendraklasių mano, kad mokinys, turintis specialiųjų poreikių, mokykloje gali parodyti ką sugeba, taip mano ir šiek tiek daugiau nei pusė mokinių, turinčių specialiųjų poreikių.

Tuo tarpu apie 70 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių teigia, kad organizuojant klasės renginius mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, lieka nuošalyje ir jų sugebėjimai neišnaudojami.

Per 60 proc. bendraklasių ir pusė mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, pripažįsta, kad jų pasiekimai mokykloje yra įvertinami.

Bendraklasiai pritardami teiginiui, jog mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, pasiekimai įvertinami mano, kad jie taip pat ir didžiuojasi jų pasiekimais. Du trečdaliai mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, linkę manyti, kad bendraklasiai nesididžiuoja jų pasiekimais.

Jaučiamės pripažinti ir gerbiami, kai mus laiko ir elgiasi kaip su suaugusiais. Kad vaikai, turintys specialiųjų poreikių, mokykloje gali jaustis pilnaverčiais bendruomenės nariais sutinka 94 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir 68 proc. jų bendraklasių.

Apklausa parodė, kad silpnai palaikomi mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir bendraklasių ryšiai už klasės ir mokyklos ribų.

Apklaustos rezultatai parodė nepakankamą mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, vertingumo pripažinimą. Kad tarpusavio santykiuose su bendraklasiais mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, jaučiasi vertingi, o bendraklasiai pripažįsta jų vertingumą patvirtina tik pusė apklaustųjų.

2.5. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių įsitraukimo ir dalyvavimo vertinimas

Dar vienas svarbus tarpusavio ryšių kūrimui aspektas yra mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, įsitraukimas ir dalyvavimas kasdienėje mokyklos veikloje ir sugebėjimas prašyti ir gauti pagalbą.

4 lentelė

Įsitraukimo ir dalyvavimo klasės ir mokyklos veikloje įvertinimas, %

Teiginys	Atsakymai	Mokiniai, turintys SUP		Bendraklasiai	
		Dažnis	Procentai	Dažnis	Procentai
Mokykloje veikiančios būreliai atitinka mano interesus ir patirtį	Taip	26	52,0	30	30,0
	Ne	23	46,0	68	68,0
Dalyvauju mokyklos savivaldoje	Taip	13	26,0	14	14,0
	Ne	37	74,0	82	82,0
Visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai	Taip	24	48,0	47	47,0
	Ne	26	52,0	53	53,0
Prašau klasės draugų pagalbos	Taip	31	62,0	45	45,0
	Ne	18	36,0	54	54,0
Kitų klasių mokiniai man pasiūlo pagalbą	Taip	20	40,0	40	40,0
	Ne	30	60,0	59	59,0
Klasės draugai man pasiūlo pagalbą	Taip	31	62,0	57	57,0
	Ne	18	36,0	42	42,0

Septyni iš dešimties bendraklasių, teigia, kad mokykloje veikiantys būreliai neatitinka mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, interesų ir patirties. Pusė mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, teigia, kad būreliai atitinka jų interesus ir patirtį.

Dalyvavimas mokyklos savivaldoje aukščiausia mokinių įsitraukimo į mokyklos gyvenimą išraiška. Deja, bet mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, lieka nuošalyje, nedalyvauja mokyklos savivaldoje. Taip teigia 70-80 proc. apklaustųjų.

Įsitraukimas ir dalyvavimas atsispindi ir per galimybę reikšti nuomonę svarbiais klausimais. Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, ir šiuo aspektu dažniausiai lieka nuošaliai. Pusė apklaustųjų patvirtina, jog mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, nuomonės neišreiškia, kai svarstomi bendri klasės reikalai.

Mokiniam svarbu sugebėti paprašyti pagalbos. Daugiau nei pusė bendraklasių teigia, kad mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, pagalbos neprašo. Du trečdaliai mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, teigia, jog prašo bendraklasių pagalbos.

Apie 60 proc. abiejų grupių respondentų teigia, kad mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, klasės draugai pasiūlo pagalbą.

Du trečdaliai abiejų grupių respondentų teigia, jog kitų klasių mokiniai nelinkę pasiūlyti pagalbos mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių. Taigi mokyklos bendruomenės nariai nėra pakankamai empatiški neįgaliems mokiniams.

Mokykloje veikiantys būreliai labiau atitinka merginų nei vaikinių interesus ir patirtį. Tarp merginų ir vaikinių atsakymų apie veikiančių būrelių atitikimą jų interesams nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($t = 3,184$ $p \leq 0,003$).

Iš gautų duomenų galima daryti prielaidą, kad mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, įsitraukimas ir dalyvavimas mokyklos gyvenime yra nepakankamas.

2.6. Konfliktai ir jų sprendimas mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių vertinimu

Vienas iš tarpusavio santykių aspektų yra konfliktai ir jų sprendimo būdai.

5 lentelė

Konfliktai ir jų sprendimo būdų įvertinimas, %

Teiginys	Atsakymai	Mokiniai, turintys SUP		Bendraklasiai	
		Dažnis	Procentai	Dažnis	Procentai
Mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių	Taip	24	48,0	49	49,0
	Ne	26	52,0	51	51,0
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl pažymių	Taip	7	14,0	18	18,0
	Ne	43	86,0	82	82,0
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl nenoro išgirsti kito žmogaus nuomonę	Taip	16	32,0	36	36,0
	Ne	34	68,0	64	64,0
Konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų	Taip	31	62,0	68	68,0
	Ne	18	36,0	31	31,0
Konfliktai klasėje visada išsprendžiami	Taip	31	62,0	57	57,0
	Ne	19	38,0	43	43,0
Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais	Taip	32	64,0	61	61,0
	Ne	18	36,0	39	39,0
Konfliktai klasėje sprendžiami muštynėmis	Taip	19	38,0	35	35,0
	Ne	31	62,0	65	65,0
Konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai	Taip	29	58,0	59	59,0
	Ne	21	42,0	41	41,0

Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, bei jų bendraklasių, nuomonė apie konfliktus ir jų sprendimą vieninga.

Apie 60 proc. mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir bendraklasių teigia, jog konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais ir mano, kad konfliktai klasėje visada išsprendžiami.

Per 60 proc. visų apklaustųjų teigia, kad konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų.

Mokiniam spręsti konfliktus padeda mokytojai ir mokyklos vadovai, tą nurodo daugiau nei pusė mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių.

Aštuoni iš dešimties mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių mano, jog pažymiai neturi įtakos konfliktų kilimui.

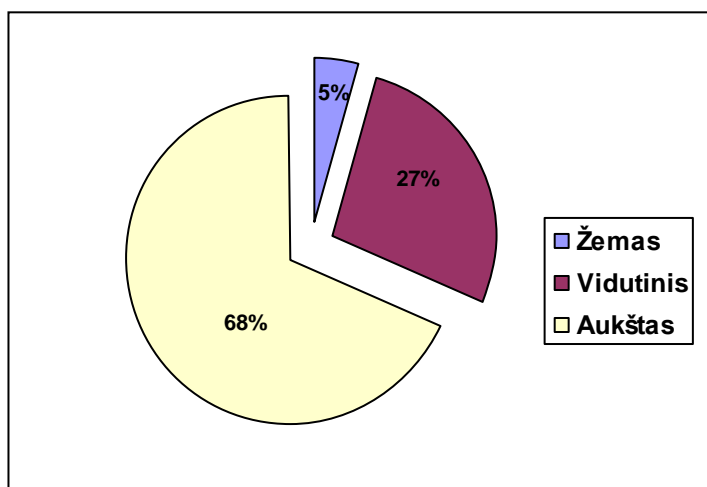
Daugiau nei pusė abiejų grupių respondentų patvirtina, kad konfliktai klasėje sprendžiami pozityviais būdais, o ne peštynėmis.

Apibendrinant galima teigti, kad konfliktai dažniausiai kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų, tačiau klasės ir mokyklos bendruomenė geba pozityviai spręsti konfliktus ir užsitęsusių konfliktų padariniai neturi neigiamos įtakos mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių tarpasmeniniams santykiams.

2.7. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, vidinio nerimo lygis

Vaikams, turintiems specialiųjų poreikių, buvo pateikta Č. Spilbergerio Nerimo lygio nustatymo anketa. Rėmiausi (Vidinio nerimo nustatymo anketa). Nerimastingumo, kaip (asmenybės bruožo) įvertinimui skirta 20 teiginių.

Tiriamajam pateikiama instrukcija: „Nuosekliai skaitykite kiekvieną teiginį ir nurodykite, kaip jūs apskritai jaučiatės, pažymėdami atitinkamą skaičių, esantį teiginio dešinėje. Šis skaičius rodo atitinkamo išgyvenimo stiprumą. Pažymėkite tą atsakymą, kuris tiksliausiai apibūdina jūsų jausmus apskritai.“ Vertinama nuo 1 iki 4 balų (1- beveik niekada; 2- kartais; 3- dažnai; 4- beveik visada). Aukštas nerimo lygis konstatuojamas, kai tiriamasis surenka 45 ir daugiau balų, vidutinis – 31-41 balą, o žemas iki 30 balų. Tyrimo duomenys pavaizduoti diagramoje:

1 pav. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, vidinio nerimo lygis, %

68,2 proc. apklaustųjų nerimo lygis yra aukštas, o tik 4,5 proc. – žemas. Aukštu nerimo lygiu labiau pasižymi berniukai – 53,3 proc., merginų - 46,7 proc. Vidutiniu nerimo lygiu labiau pasižymi vaikinai (75 proc.).

Vidinis nerimas pasireiškia niūria nuotaika, nervingumu, dirglumu, jaudinimusi dėl nesėkmių, manymu, kad man sekasi prasčiau nei kitiems, apatiškumu, asteniškumu, išsiblaškimu, nepasitikėjimu savo jėgomis, nesugebėjimu savęs apginti ir t. t.

2.8. Mokinių atsakymų koreliaciniai ryšiai

Palyginus *mokinių, turinčių specialiųjų poreikių*, atsakymus nustatyti koreliaciniai ryšiai. Atlikus skaičiavimus paaiškėjo, kad daugelis teiginių tarpusavyje susiję silpnais koreliaciniais ryšiais. Vidutiniais ir stipriais koreliacijos ryšiais susiję palyginti nedaug teiginių (žr. lentelę Nr. 6).

Teiginys, kad man patinka bendra veikla mokykloje susijęs su teiginiais, kad man patinka dalyvauti mokyklos ir klasės renginiuose.

Teiginys, jog klasėje aš turiu draugų susijęs su teiginiu, jog klasėje mane visi supranta.

Teiginys bendraklasiai atsižvelgia į mano nuomonę dera su teiginiu, jog bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais.

Nuomonė, kad bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais siejasi su teiginiais, kad mokykloje veikiantys būreliai atitinka mano interesus ir patirtį, visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai ir mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius.

Teiginys, kad man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose siejasi su teiginiais, jog man patinka dalyvauti klasės renginiuose, visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai ir mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius.

Teiginys, jog man patinka dalyvauti klasės renginiuose dera su teiginiais, jog visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai ir mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius.

Teiginys, jog dažnai bendrauju su klasės draugais po pamokų dera su nuomone, kad mokykloje galiu parodyti ką sugebu.

Teiginys, kad visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai dera su nuomone, jog mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius.

Teiginys, jog su klasės draugais galiu būti atviras siejasi su teiginiu, jog klasės draugai man pasiūlo pagalbą.

Nuomonė, jog mano klasė darnus, vieningas kolektyvas dera su teiginiu, jog klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija.

Nuomonė, jog klasėje vyrauja pagarba supratimas, tolerancija dera su teiginiais, kad klasės draugai man pasiūlo pagalbą ir konfliktai klasėje visada išsprendžiami.

Teiginys, kad mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių siejasi su teiginiu, jog konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų.

Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, teiginių koreliaciniai ryšiai

	Klasėje aš turiu draugų	Bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais	Man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose	Man patinka dalyvauti klasės renginiuose	Mokykloje veikiantys būreliai atitinka mano interesus ir patirtį	Visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai	Mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius	Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija	Dažnai bendrauju su klasės draugais po pamokų	Klasės draugai man pasiūlo pagalbą	Konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidimų ir apkalbų	Konfliktai klasėje visada išsprendžiami
Man patinka bendra veikla mokykloje			r = 0,619 p = 0,000	r = 0,575 p = 0,000								
Mokykloje mane visi supranta	r = 0,529 p = 0,000											
Bendraklasiai atsižvelgia į mano nuomonę		r = 0,610 p = 0,000										
Bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais					r = 0,502 p = 0,000	r = 0,549 p = 0,000	r = 0,554 p = 0,000					
Man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose				r = 0,842 p = 0,000		r = 0,510 p = 0,000	r = 0,642 p = 0,000					
Man patinka dalyvauti klasės renginiuose						r = 0,501 p = 0,000	r = 0,591 p = 0,000					
Mokykloje galiu parodyti ką sugebu								r = 0,531 p = 0,000				
Visada išsakau savo nuomonę, kai svarstomi bendri klasės reikalai							r = 0,576 p = 0,000					
Su klasės draugais galiu būti atviras									r = 0,510 p = 0,000			
Mano klasė darnus, vieningas kolektyvas								r = 0,708 p = 0,000				
Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija									r = 0,540 p = 0,000		r = 0,643 p = 0,000	
Mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių										r = 0,507 p = 0,000		

Bendraklasių apklausos duomenys taip pat daugiausiai siejasi tik silpnais koreliaciniais ryšiais. 7 lentelėje pateikiami atsakymai, susiję vidutinio stiprumo ryšiais.

7 lentelė

Bendraklasių atsakymų koreliacijos

	Bendraklasį, turintį SUP, mokykloje visi supranta	Bendraklasiui, turinčiam SUP, patinka dalyvauti klasės renginiuose	Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija	Klasės draugai bendraklasiui, turinčiam SUP, pasiūlo pagalbą	Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais	Konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai
Bendraklasis, turintis SUP, mokykloje jaučiasi gerai	r = 0,500 p = 0,000					
Bendraklasiui, turinčiam SUP, patinka dalyvauti mokyklos renginiuose		r = 0,664 p = 0,000				
Mano klasė darnus, vieningas kolektyvas			r = 0,573 p = 0,000			
Kitų klasių mokiniai bendraklasiui, turinčiam SUP, pasiūlo pagalbą				r = 0,556 p = 0,000		
Konfliktai klasėje visada išsprendžiami					r = 0,635 p = 0,000	r = 0,600 p = 0,000
Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais						r = 0,518 p = 0,000

0,5 < r ≤ 0,7 Vidutinė koreliacija

Teiginys, kad mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, mokykloje jaučiasi gerai siejasi su teiginiu, kad bendraklasį, turintį specialiųjų poreikių, mokykloje visi supranta.

Teiginys, kad bendraklasiui, turinčiam specialiųjų poreikių, patinka dalyvauti mokyklos renginiuose siejasi su teiginiu, kad bendraklasiui, turinčiam specialiųjų poreikių, patinka dalyvauti klasės renginiuose.

Nuomonė, kad mano klasė darnus, vieningas kolektyvas dera su nuomone, jog klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija.

Teiginys, kad kitų klasių mokiniai bendraklasiui, turinčiam specialiųjų poreikių, pasiūlo pagalbą siejasi su teiginiu, kad klasės draugai bendraklasiui, turinčiam specialiųjų poreikių, pasiūlo pagalbą.

Nuomonė, jog konfliktai klasėje visada išsprendžiami dera su teiginiais, kad konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais ir konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai.

Teiginys, kad konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais siejasi su teiginiu, kad konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai.

2.9. Pusiau struktūruoto interviu su mokiniais, turinčiais specialiųjų poreikių, apžvalga

Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, dalyvavo pusiau struktūruotame interviu. Mokiniais, turintiems specialiųjų poreikių, buvo pateikti 8 klausimai: 1) kaip įsivaizdavai mokyklą? 2) Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl? 3) Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje įspūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais įspūdžiai? Ką gali papasakoti gero, smagaus? Kas nuvylė? 4) Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama? 5) Papasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais? 6) Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant? 7) Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, mokykloje mokantis ir bendraujant? 8) Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?

Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, **mokyklos vaizdinys** sudarytas iš teigiamų asociacijų – vieta, kur mokomasi prasmingų ir naudingų dalykų, galima susirasti draugų, smagiai praleisti laiką (*besimokančius vaikus, skaitysiu, rašysiu... turėsiu daug draugų... įsivaizdavau pilną saldainių... kaip pasakų namelį, kuriame leis išdykauti ir žaisti... bus maloni aplinka...*). Tačiau pasitaikė ir neigiamų – bijojau eiti į mokyklą, vaikai ten prasivardžiuoja (*Kiti išgąsdino, kad bus baisu, tai bijojau jos... Kad daug prasivardžiuos vaikai...*). Tarp mokinių, turinčių intelekto sutrikimų, pasitaikė neadekvačių svajonių apie mokyklą (*įsivaizdavau pilną saldainių... kaip pasakų namelį, kuriame leis išdykauti ir žaisti...*). Apibendrinant galima teigti, kad mokyklos vaizdinys sudarytas iš teigiamų asociacijų.

Teigiamas mokyklos kaip institucijos vaizdinys paskatino **norą lankyti mokyklą**, tokį norą išreiškė net ir tie vaikai, kurie išvelgė neigiamas mokyklos lankymo puses (*Norėjau, nes nebuvo ką veikti namie, o čia nors pasimokau... Truputi norėjau, nes norėjau mokytis... norėjau susirasti draugų... Labai norėjau, trūko bendravimo... norėjau ją pamatyti... Iš pradžių taip. Buvo įdomu, kas ta mokykla...*). Mokinių nurodomų mokyklos lankymo priežasčių diapazonas daugeliu atveju sutampa su įsivaizduojama mokykloje vykdoma veikla: noras mokytis, susirasti draugų, turėti veiklos už namų ribų.

Pirmieji lankymosi mokykloje, bendravimo su vaikais ir mokytojais **įspūdžiai**, kaip ir mokyklos vaizdinys skyla į teigiamus ir neigiamus aspektus. Teigiama (*Labai patiko, nes draugiška klasė, visi supratingi... mokykla tikrai nenuvylė... Įspūdžiai buvo labai linksmi ir smagūs... patiko mokytoja... niekas nekreipė dėmesio, neklausinėjo (į negalia)... Gerai sutariau su klasiokais. Viskas buvo gerai...*) ir neigiama (*Žlugo mano svajonės... koridoriuje vaikai prasivardžiavo, pasitvirtino įsivaizdavimas... Nelabai kas patiko...*). Atsakymuose išryškėjo mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, baimė nepritapti ir nenoras išsiskirti (*Tikėjau kitos reakcijos, galvojau, kad tyčiosis <...> niekas nekreipė dėmesio, neklausinėjo... Gal buvo perspėti?...*). Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, mokyklos lankymą vertina teigiamai. Baimė būti išskirtam jau po pirmojo apsilankymo leidžia daryti prielaidą, kad bendrojo lavinimo mokykloje stipri kitoniškumo išskyrimo ir nepriėmimo tendencija.

Tarpasmeninių santykių užmezgimas su bendraklasiais pasižymi teigiamomis emocijomis (*Puikiai... Viskas buvo gerai... Susidraugavau... Greitai radau bendrą kalbą... Neprasivardžiavo, kartu žaisdavo...*), tačiau savyje slepia nuorodą, kad vėliau santykiai prastėjo (*Ne visi klasiokai buvo draugiški ir kultūringi... Kartais pasijuokdavo... Nieko neigiamo tada dar neižvelgiau... Kai kurie labai geri klasiokai, su kai kuriais bendrauti sunku, nes žiūri atstumiančiai...*). Nestebina kokybinio tyrimo rezultatai, jog tarpusavio santykiai klasėje yra įtempti ir balansuoja ant ribos. Remiantis kiekybinio tyrimo rezultatais, tik pusė apklaustų mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, po pamokų bendrauja su klasės draugais ir tai daryti jie gali tik sugebėdami pademonstruoti savo privalumus.

Greičiausiai prastus santykius liudija tai, kad specialiųjų poreikių mokiniai sunkiai gali **prisiminti gražius įvykius, įvardinti smagius dalykus** (*Nebuvo geriausio, įsimintiniausio įvykio... Nežinau... Nepamenu... Retai ateidavau į mokyklą... Tokių nebuvo...*). Kaip geriausi dalykai įvardijami epizodiniai susitikimai ir veikla (*Klasiokai prašo, kad duočiau nusirašyti... pavyksta suerzinti mokytoją... Po operacijos ateidavo į namus neprašomi... šventės, žiburėliai... važiuoju į ekskursiją...*). Trūksta bendraklasių noro bendrauti, palaikyti santykius ir iniciatyvos jų kūrime su mokiniais, turinčiais specialiųjų poreikių. Tarpusavio santykiai kuriami tik epizodiškai ir tik užsiimant visuotine veikla, o ne asmeniškai.

Kalbėdami apie **sunkius, neigiamus** epizodus, vaikai juos dažniau ir išsamiau prisiminė (*Visi prasivardžiavo... Pastumdavo... Nesidalija daiktais... Neduoda nusirašyti... Stengiuosi blogus dalykus pamiršti... Skaudžiausia būdavo, kai mokykloje manęs kas vengdavo ar tyčiodavosi dėl mano negalios... Klasiokai pavydi geresnio pažymio „galvoja, kaip toks gali geriau mokytis“, bet į akis nepasako...*). Iš įvardijamų neigiamų bendravimo aspektų matyti, jog bendraklasiai linę atstumti, vengti vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, ir taip patvirtinti savo pranašumą.

Apie bendravimo sunkumus liudija ir **noras** juose **keisti** kai kuriuos aspektus: (*Norėčiau, kad klasės draugai kitaip į mane žiūrėtų, bendrautų daugiau, nepaliktų vieno... Kad nebūtų užsikabinėjimų... Imčiausi iniciatyvos bendraudama... Kad sugriežtintų mokinio taisykles. Ypač pagarbą su mokiniais ir mokytojais... Kad visi būtų geri...*). Atsakymai nežinau arba nieko greičiausiai rodo gynybinę poziciją, nes prieš tai vaikai įvardijo nemaloniausius bendravimo klasėje aspektus.

Mokinių, turinčių neįprastų bruožų, priėmimas į klasės ir mokyklos kolektyvą, mokinių tolerancijos kitoniškumui ugdymas turėtų tapti svarbia bendrojo lavinimo mokyklų veiklos kryptimi ir inkluzinio ugdymo praktikos dalimi.

Išvados

1. Dominuoja pozityvūs mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių bendravimo charakteristikų vertinamai.
2. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių nuomonė tarpasmeninių santykių klausimais dažniausiai, tačiau ne visais klausimais, sutampa.
3. Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, savo savijautą klasėje ir mokykloje vertina palankiau, nei jų bendraklasiai.
4. Nepakankamai pripažįstamas vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, vertingumas tarpusavio santykiuose su bendraklasiais. Tik pusė apklaustų mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasių pripažįsta, kad tarpusavio santykiuose su bendraklasiais mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, jaučiasi vertingi.
5. Apklaustos rezultatai liudija nepakankamą mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, įsitraukimą į mokyklos gyvenimą ir jų dalyvavimą klasės ir mokyklos veikloje.
6. Konfliktai tarp mokinių dažniausiai kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų, tačiau jie dažniausiai išsprendžiami (pokalbiais ir įsikišus mokytojams ir mokyklos vadovams).
7. Mokiniai, turintys specialiųjų poreikių, pasižymi aukštu nerimastingumo lygiu.
8. Interviu išryškino mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, situacijos ir išgyvenimų ambivalentiškumą: pozityvūs bendravimo aspektai persipina su negatyviais.
9. Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinis portretas, kurį piešia apklaustos dalyviai, nevienareikšmis ir pagal daugelį charakteristikų labiau negatyvus nei pozityvus. Faktas, kad vos daugiau nei pusė apklaustųjų teigiamai vertina visas mokinių tarpusavio bendravimo charakteristikas liudija, kad sąveikos dalyviams (ir mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, ir jų bendraklasiams) trūksta savęs ir kito pažinimo įgūdžių ir ypač – pozityvios bendravimo patirties.
10. Mokinių, turinčių neįprastų bruožų, priėmimas į klasės ir mokyklos kolektyvą, mokinių tolerancijos kitoniškumui ugdymas turėtų tapti svarbia bendrojo lavinimo mokyklų veiklos kryptimi ir inkliuzinio ugdymo praktikos dalimi.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (tyrimo vadovas), Dikidži, A., Gerulaitis, D. (2003). *Bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų ugdymo(si) poreikių vaiko socialinės-psichologinės charakteristikos atskleidimas*. Tyrimo ataskaita. Šiauliai. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai_sb.htm
2. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Aramavičiūtė, V. *Kai kurie vyresniųjų mokinių gyvenimo mokykloje aspektai* // acta Pedagogica Vilnensia. Nr. 12, 2004, p. 149–154. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Bagdonas, A. (grupės vadovas), Tyrimo vykdytojai Bagdonas, A., Brazauskaitė, A., Gevorgianienė, V., Girdzijauskienė, S., Kašalynienė, J. (2003). *Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos*. Ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai. Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai_sb.htm
5. Bakk, A., Grunewald, K. (1998). *Globa: knyga apie žmones su intelekto negalia*. Vertė Zubaitė, D. Vilnius: Avicena.
6. Bank-Mikkelsen, N. E. (1991). *Sutrikusios psichikos žmonių gyvenimo sąlygos*. Sutrikusios psichikos žmonių draugijų tarptautinė lyga. *Versta iš Living Conditions for People with Mental Handicap*.
7. Barkauskaitė, M. *Paauglys: savijauta, santykiai, veikla besikeičiančioje mokykloje* // Pedagogika. – t. 39 (1999), p. 67–78. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
8. Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
9. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, B. (2007). *Komunikacija: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.
10. *Bendravimo psichologija*. (2006). (Ats. Red.) Almonaitienė, J. Kaunas: Technologija.
11. Bukšnytė, L. *Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklos moksleivių savijautos ypatumai* // Ugdymo psichologija. Nr. 1, 1999, 2 t., p. 34–40. Vilnius: VPU leidykla.
12. Charles, C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
13. Colombero, G. (2004). *Nuo žodžių į dialogą: psichologiniai asmenų tarpusavio komunikacijos aspektai*. Vertė Paleckytė, R. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
14. Dapkienė, S. (2006). *Mokomės vadovauti: į pagalbą mokiniui, ypač aktyvistui, lyderiui*. Panevėžys. Panevėžio spaustuvė
15. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (2002). *Asmenybės ir bendravimo psichologija: vadovėlis 11-12 klasėms*. Vilnius: Tyto alba.

16. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*: mokomoji priemonė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
17. Gedvilienė, G., Baužienė, Z. (2007). Vaikų turinčių judėjimo sutrikimų, ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje kliūtys ir galimybės. *Specialusis ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Gudonis, V., Valantinas, A., Strimaitienė, L. (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius. *Specialusis ugdymas*. 2003. Nr. 2(9). P. 73 – 83. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
19. Herm, S. (2004). „*Sunkūs*“ vaikai: *praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams*. Vertė Simanavičienė, B. Vilnius: Alma littera.
20. *Inkliuzinis ugdymas ir veikla klasėje vidurinėje mokykloje*. Ataskaitos santrauka. (2005). (p. 19) (Sud.) Europos specialiojo ugdymo agentūra www.european-agency.org
21. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
22. Kaffemanienė I. (2001). Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius. *Specialusis ugdymas: mokslo darbai*. Nr. 1. P. 22–29. Šiauliai. Šiaulių universiteto leidykla.
23. Kaffemanienė, I., Ivoškutė, J. (2005). Moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, mokyklinio nerimo poveikis mokymosi motyvacijai. *Specialusis ugdymas*. 2005. Nr. 2(13). P. 57. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
24. Kairienė, B. (2000). *Pedagogika*. T. – 44. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla
25. LR *Neigaliųjų socialinės integracijos įstatymas*. (2004). http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246957 (žiūrėta 2010-04-12)
26. LR *Specialiojo ugdymo įstatymas*. (1998). http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=69873 (žiūrėta 2010-04-12)
27. Mayers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
28. Makari, J., Zaborskis A. *Moksleivių savijauta ir jos sąsaja su psichologine mokyklos aplinka // medicina*. – 36 t., Nr. 4, 2000, p. 332–341.
29. Miltenienė, L., Borkertienė, A. (2008). Bendrųjų programų adaptavimas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams: programų turinio analizės rezultatai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2008. Nr. 2 (18). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
30. *Neigaliųjų bendravimas simbolių – gestų kalba*. (2004). (Sud.) Vaicekauskienė, V. (p. 13-14). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

31. Neverdauskaitė, V., Garšvienė, A. (2008). *Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas alternatyviaja komunikacija. Jaunųjų mokslininkų darbai.* (2008) Nr. 2(18). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
32. Petruolytė, A. (2008). *Bendravimo psichologija: mokymo(si) priemonė.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
33. *Psichologijos žodynas.* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
34. Pukėnas, K. (2005). *Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa.* Mokomoji knyga. Kaunas: LKKA.
35. Raudeliūnaitė, R. (2004). *Paauglių, turinčių regėjimo neigalumą ir jo neturinčių, socialinių įgūdžių lygmens ypatumai: lyginamasis aspektas.* <http://www.svietimas.lt/konferencijos/Raudeliunaite.doc> Žiūrėta 2010-05-05.
36. Raudeliūnaitė, R. (2009). *Sutrikusio regėjimo paauglių socialinių įgūdžių tyrimas: intrapersonalinis aspektas.* Specialusis ugdymas. 2009. Nr. 1 (20). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
37. Rupšienė, L., Kučinskienė, R. *Mokinių adaptacija naujoje mokykloje // acta Pedagogica Vilnensia.* – Nr. 17, 2006, p. 86–101. Vilniaus: Vilniaus universiteto leidykla.
38. Ruškus, J., Kazlauskaitė, I. (2000). Moksleivių ir mokytojų požiūris į lyčių skirtumus // *Lyčių skirtumai švietimo sistemoje.* Vilnius. (p. 62)
39. Savickytė, V. (2000). *Asmenybė ir mokyklos bendruomenė.* Šiauliai.
40. *Socialinis pranešimas 2008-2009.* (2009). Vilnius. (p. 128)
41. *Specialiojo ugdymo pagrindai.* (2003). (Sud.) Ambrukaitis, J., Ališauskas, A., kt. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
42. *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas.* (2001). (Sud.) Barkauskaitė, M., Grincevičienė, V., Indrašienė, V., Pukinskaitė, R. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. (p. 36, 37-38)
43. Stulpinas, T. (2004). *Bendrojo ir specialiojo ugdymo principai.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
44. Vaitkevičiūtė, V. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius: Žodynas.
45. Zollers, N. J., Ramanathan, A. K., Yu, M. (1999). *The relationship between school culture and inclusion: how an inclusive culture supports inclusive education.* International Journal of Quality Studies in Education (QSE), Mar/Apr 99, Vol. 12, Issue 2, p. 157, 18 p., 1 chart.
46. Žydžiūnaitė, V. (2001). *Slaugos mokslinių tyrimų metodologijos pagrindai.* Mokomoji knyga. Vilnius: Slaugos darbuotojų tobulinimosi ir specializacijos centras.
47. Žukauskienė, R. (1996). *Raidos psichologija.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

Kristina Navickaitė

CHARACTERIZATION OF PUPILS' WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS COMMUNICATION WITH OTHER CHILDREN

The Master`s Degree Thesis

Summary

The aim of the survey is to assess the characteristic of pupils with special needs communication and its determinants. Questionnaire and interview method were applied. The survey involved 50 pupils with special needs, 10 of whom were given a semi-structured interview. 100 secondary school pupils learning together with pupils having special needs were interviewed. The data were processed using methods of statistical analysis: descriptive statistics and analysis of statistical communications.

In the empirical part pupils with special needs and their classmates' approach to communication was examined. Pupils' with special needs feelings, their value recognition, involvement in joint activities and participation, conflicts and their resolutions and etc. were analyzed.

The survey showed that positive evaluations of communication characteristics of pupils with special needs and their classmates dominate. Pupils with special needs and their classmates' opinions regarding interpersonal relations mostly but not on all issues are identical. Students with special needs assess their well-being in the classroom and school more favorably than their classmates. There is a lack of value recognition of children with special needs in their relations with classmates. Only half of pupils with special needs and their classmates recognize that in their mutual relations pupils with special needs feel valued. Results of the survey suggest a lack of pupils' with special needs involvement in school life and their participation in class and school activities. Conflicts among pupils often arise because of bullying, harassment and slander, but they are mostly settled (talks and intervention of teachers and school leaders).

Pupils with special needs show a high level of anxiety.

Interviews revealed the ambivalence of pupils' with special needs situation and experiences: positive are negative aspects of communication entangle.

The psychosocial portrait of pupils with special needs which was drawn by the respondents is mixed and by a number of characteristics shall be judged as more negative than positive. The fact that just over half of the respondents positively evaluate all communication characteristics between pupils indicates those participants of interaction (both pupils with special needs and their classmates) lacking self-awareness and other cognitive skills and in particular - a positive communication experience. Involving pupils with unusual features in class and school team, education of tolerance for otherness should become an important educational policy and part of inclusive education practices.

Key words: pupils with special needs, communication, integration.

PRIEDAI

ANKETA

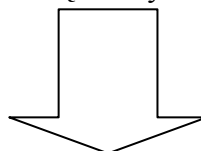
Mieli moksleiviai,

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto Specialiosios pedagogikos katedros magistrantė atlieką tyrimą apie mokinių tarpusavio santykius. Tik Jūs, mieli moksleiviai, galite geriausiai pasakyti, kas svarbiausia bendraujant klasėje. Todėl Jūsų atsakymai labai svarbūs.

Apklausa yra **ANONIMINĖ**, todėl nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Dėkoju už Jūsų nuoširdžius bei atvirus atsakymus.

Žymėjimo pavyzdys (apibraukiant tinkamą atsakymo variantą)

AR PRITARI TEIGINIAMS				
Teiginys	TAIP	Labiau TAIP nei NE	Labiau NE nei TAIP	NE
Aš mėgstu saldinius	☒	☐	☐	☐

LINKIU SĖKMĖS ☺

Keli klausimai apie Tave, mokyklą ir Tavo klasę

Kurioje klasėje mokaisi? _____ Kiek Tau metų? _____

Lytis

♂ Vyras

♀ Moteris

AR PRITARI TEIGINIAMS

Teiginys	TAIP	Labiau TAIP nei NE	Labiau NE nei TAIP	NE
Mokykloje jaučiuosi gerai	☐	☐	☐	☐
Man patinka bendra veikla mokykloje	☐	☐	☐	☐
Aš apsimesdavau sergančiu, kad nereikėtų eiti į mokyklą	☐	☐	☐	☐
Mokytojams svarbi mano nuomonė	☐	☐	☐	☐
Mokykloje visi mane supranta	☐	☐	☐	☐
Klasėje aš turiu draugų	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiai atsižvelgia į mano nuomonę	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiai didžiuojasi mano pasiekimais	☐	☐	☐	☐
Mokykloje su manimi elgiasi kaip su mažu vaiku	☐	☐	☐	☐
Man patinka dalyvauti mokyklos renginiuose	☐	☐	☐	☐
Man patinka dalyvauti klasės renginiuose	☐	☐	☐	☐
Mokykloje veikiantys būreliai atitinka mano interesus ir patirtį	☐	☐	☐	☐
Mokykloje galiu parodyti ką sugebu	☐	☐	☐	☐
Dalyvauju mokyklos savivaldoje	☐	☐	☐	☐
Visada išsakau savo nuomonę kai svarstomi bendri klasės reikalai	☐	☐	☐	☐
Mano sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius	☐	☐	☐	☐
Mano pasiekimai mokykloje įvertinami	☐	☐	☐	☐
Su klasės draugais galiu būti atviras	☐	☐	☐	☐
Mano klasė darnus, vieningas kolektyvas	☐	☐	☐	☐
Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija	☐	☐	☐	☐
Dažnai bendrauju su klasės draugais po pamokų	☐	☐	☐	☐
Prašau klasės draugų pagalbos	☐	☐	☐	☐
Kitų klasių mokiniai man pasiūlo pagalbą	☐	☐	☐	☐
Klasės draugai man pasiūlo pagalbą	☐	☐	☐	☐
Mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių	☐	☐	☐	☐
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl pažymių	☐	☐	☐	☐
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl nenoro išgirsti kito žmogaus nuomonę	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje visada išsprendžiami	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje sprendžiami muštynėmis	☐	☐	☐	☐
Konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai	☐	☐	☐	☐

Ar pažymėjai visus anketoje pateiktus teiginius? PATIKRINK.

   AČIŪ UŽ ATSAKYMUS

Instrukcija. Įdėmiai perskaitykite kiekvieną iš pateiktų teiginių ir apibrėžkite skaičių, esantį prie atsakymo, kuris atitinka Jūsų būseną (savijautą) šiuo momentu.

Ilgai negalvokite atsakydami, nes teisingų ir neteisingų atsakymų nėra.

Eil. Nr.	Teiginiai	Atsakymai			
		Niekada	Beveik niekada	Dažnai	Beveik visada
1.	Aš būnu pakilios nuotaikos	1	2	3	4
2.	Aš būnu nervingas, dirglus	1	2	3	4
3.	Aš galiu greitai susinervinti	1	2	3	4
4.	Aš norėčiau, kad man taip gerai sektųsi kaip ir kitiems	1	2	3	4
5.	Aš labai jaudinuosi dėl nesėkmių ir ilgai negaliu jų pamiršti	1	2	3	4
6.	Aš jaučiu jėgų antplūdį, norą dirbti	1	2	3	4
7.	Aš ramus, šaltakraujiškas ir susikaupęs	1	2	3	4
8.	Man kelia nerimą galimi sunkumai	1	2	3	4
9.	Aš per daug jaudinuosi dėl smulkmenų	1	2	3	4
10.	Aš būnu visiškai laimingas	1	2	3	4
11.	Aš viską imu giliai į širdį	1	2	3	4
12.	Man trūksta pasitikėjimo savimi	1	2	3	4
13.	Aš jaučiuosi bejėgis, kad apsiginčiau	1	2	3	4
14.	Aš stengiuosi išvengti kritinių situacijų ir sunkumų	1	2	3	4
15.	Mano nuotaika būna niūri, labai bloga	1	2	3	4
16.	Aš būnu patenkintas	1	2	3	4
17.	Visokios smulkmenos blaško ir jaudina mane	1	2	3	4
18.	Būna, kad jaučiuosi esąs nevykėlis	1	2	3	4
19.	Aš stabilus, pastovus žmogus	1	2	3	4
20.	Mane apima nerimas, kai galvoju apie savo darbus ir rūpesčius	1	2	3	4

ANKETA

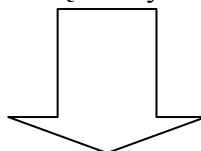
Mieli moksleiviai,

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto Specialiosios pedagogikos katedros magistrantė atlieką tyrimą apie mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP), tarpusavio santykius su kitais vaikais. SUP turintis mokinys šiek tiek skiriasi nuo savo bendraamžių, nes jam gali iškilti daugiau sunkumų bendraujant ar mokantis; jis gali turėti neįprastų bruožų (klausos, regos, fizinių, mąstymo ir kt. ypatumų). Tik Jūs, mieli moksleiviai, galite geriausiai pasakyti, kas svarbiausia bendraujant klasėje. Todėl Jūsų atsakymai labai svarbūs.

Apklausa yra **ANONIMINĖ**, todėl nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Dėkoju už Jūsų nuoširdžius bei atvirus atsakymus.

Žymėjimo pavyzdys (apibraukiant tinkamą atsakymo variantą)

AR PRITARI TEIGINIAMS				
Teiginys	TAIP	Labiau TAIP nei NE	Labiau NE nei TAIP	NE
Bendraklasis, turintis SUP, mėgsta saldainius	☒	☐	☐	☐

LINKIU SĖKMĖS 😊

Keli klausimai apie Tave, mokyklą ir Tavo klasę

Kurioje klasėje mokaisi? _____ Kiek Tau metų? _____

Lytis ♀ Vyras ♀ Moteris

AR PRITARI TEIGINIAMS				
Teiginys	TAIP	Labiau TAIP nei NE	Labiau NE nei TAIP	NE
Bendraklasis, turintis SUP, mokykloje jaučiasi gerai	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiui, turinčiam SUP, patinka bendra veikla mokykloje	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, apsimesdavo sergančiu, kad nereikėtų eiti į mokyklą	☐	☐	☐	☐
Mokytojams svarbi bendraklasio, turinčio SUP, nuomonė	☐	☐	☐	☐
Bendraklasį, turintį SUP, mokykloje visi supranta	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, klasėje turi draugų	☐	☐	☐	☐
Atsižvelgiu į bendraklasio, turinčio SUP, nuomonę	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiai didžiuojasi bendraklasio, turinčio SUP, pasiekimais	☐	☐	☐	☐
Mokykloje su bendraklasiu, turinčiu SUP, elgiasi kaip su mažu vaiku	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiui, turinčiam SUP, patinka dalyvauti mokyklos renginiuose	☐	☐	☐	☐
Bendraklasiui, turinčiam SUP, patinka dalyvauti klasės renginiuose	☐	☐	☐	☐
Mokykloje veikiantys būreliai atitinka bendraklasio, turinčio SUP, interesus ir patirtį	☐	☐	☐	☐
Mokykloje bendraklasis, turintis SUP, gali parodyti ką sugeba	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, dalyvauja mokyklos savivaldoje	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, visada išsako savo nuomonę kai svarstomi bendri klasės reikalai	☐	☐	☐	☐
Bendraklasio, turinčio SUP, sugebėjimai panaudojami organizuojant klasės renginius	☐	☐	☐	☐
Bendraklasio, turinčio SUP, pasiekimai mokykloje įvertinami	☐	☐	☐	☐
Su klasės draugais bendraklasis, turintis SUP, gali būti atviras	☐	☐	☐	☐
Mano klasė darnus, vieningas kolektyvas	☐	☐	☐	☐
Klasėje vyrauja pagarba, supratimas, tolerancija	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, dažnai bendrauja su klasės draugais po pamokų	☐	☐	☐	☐
Bendraklasis, turintis SUP, prašo klasės draugų pagalbos	☐	☐	☐	☐
Kitų klasių mokiniai bendraklasiui, turinčiam SUP, pasiūlo pagalbą	☐	☐	☐	☐
Klasės draugai bendraklasiui, turinčiam SUP, pasiūlo pagalbą	☐	☐	☐	☐
Mano klasėje dažnai kyla konfliktai tarp mokinių	☐	☐	☐	☐
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl pažymių	☐	☐	☐	☐
Konfliktai tarp mokinių klasėje kyla dėl nenoro išgirsti kito žmogaus nuomonę	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje kyla dėl patyčių, įžeidinėjimų ir apkalbų	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje visada išsprendžiami	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje sprendžiami pokalbiais	☐	☐	☐	☐
Konfliktai klasėje sprendžiami muštynėmis	☐	☐	☐	☐
Konfliktus klasėje sprendžia mokytojai ir mokyklos vadovai	☐	☐	☐	☐

Ar pažymėjai visus anketoje pateiktus teiginius? PATIKRINK.

✧ AČIŪ UŽ ATSAKYMUS ✧

Pusiau struktūruoto interviu protokolai

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?

Siekiant išlaikyti konfidencialumą dalyvių vardai pakeisti.

Darius

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
 - *Kad mokysiuosi, susitiksiu su draugais.*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
 - *Iš pradžių taip. Buvo įdomu, kas ta mokykla, susipažinti su naujais žmonėmis.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero, smagaus? Kas nuvylė?
 - *Atrodė įdomu, buvo viskas gerai. Tikėjau kitos reakcijos, galvojau, kad tyčiosis, bet viskas buvo gerai, niekas nekreipė dėmesio, neklausinėjo.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
 - *Labai gerai, greitai radau bendrą kalbą*
5. Papasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
 - *3 – 4 klasėje važiauvau į ekskursiją, kartu su klasiokais žaidėme ir bendravome.*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
 - *Stengiuosi blogus dalykus pamiršti.*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
 - *Labai gerai priima klasė, nes išskirtinis, tai labai gerai.*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
 - *Net neįsivaizduoju, nieko nesinori keisti, kol nieko blogo neatsitiko, gal vėliau atrodys kitaip ir kažką pakeisti norėsiu.*

Jonas

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- *Mokysiuosi, susitiksiu su draugais, bus maloni aplinka .*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- *Norėjau, kol neperėjau į šią mokyklą. Norėjau įgyti naujų pažinčių ir kad nereikėtų sėdėti namie.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero, smagaus? Kas nuvylė?
- *Labai patiko, nes draugiška klasė, visi supratingi. Tikėjausi kitos reakcijos, gal buvo perspėti. Niekas neklausinėjo ir priėmė.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- *Buvo gerai iki 9 klasės draugai padėdavo. Pakeitus mokyklą, kai kurie labai geri klasiokai, su kai kuriais bendrauti sunku, nes žiūri atstumiančiai.*
5. Papasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- *Buvo daug įvykių, bet vienas įsiminė. Ėjome su klasiokais namo per ledą ir įlūžom, bet viskas baigėsi gerai, draugai ištraukė.*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
- *Tikėjausi kitokios reakcijos. Klasiokai pavydi geresnio pažymio „galvoja, kaip toks gali geriau mokytis“, tačiau į akis nepasako.*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
- *pradinėje mokykloje klasė buvo maža. Klasiokai labai palaikė, padėjo, neprašomi po operacijos ateidavo į namus, padėjo mokytis.*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- *Norėčiau, kad klasės draugai kitaip į mane žiūrėtų, bendrautų daugiau, nepaliktų vieno. Nereikia perdėtos pagalbos. Tyčiojasi tie, kurie negali kitaip įkašti, trenkti bijo.*

Ramunė

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- *Besimokančius vaikus, skaitysiu, rašysiu.*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- *Norėjau eiti į mokyklą, norėjau visko išmokti, susirasti draugu.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero, smagaus? Kas nuvylė?
- *Susipažinau su mokytoja, klasiokais, mokyklos administracija. Žaisdavau žaidimus, gerai sutariau su klasiokais. Viskas buvo gerai.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- *Sekėsi gerai, susidraugavau. Kartais pasijuokdavo.*
5. Papasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- *Bendri žaidimai.*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
- *Nepasidalijam daiktais, neduoda nusirašyti, o patys prašo.*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
- *Įvairios šventės, padėjimas puošti klasę.*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- *Norėčiau, kad visi būtų geri.*

Julius

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
 - *Kad daug prasivardžiuos vaikai. Jau mokėjau rašyti ir skaityti.*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
 - *Norėjau, nes nebuvo ką veikti namie, o čia nors pasimokau.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero, smagaus? Kas nuvylė?
 - *Susipažinau su visais, jau anksčiau pažinojau pusę klasės. Po pirmos dienos išpūdžiai nekokie, nes koridoriuje vaikai prasivardžiavo. Buvo gera mokytoja. Pasitvirtino įsivaizdavimas. Prasivardžiojo vyresni vaikai.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
 - *Su klasės draugais gerai sekėsi, neprasivardžiavo, kartu žaisdavo. Viskas buvo gerai.*
5. Papasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
 - *Nebuvo geriausio, įsimintiniausio įvykio.*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
 - *Visi Prasivardžiojo, bet nuėjau pas juos ir pasišnekėjau, tada nustojo. Pastumdavo.*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokantis mokykloje ir bendraujant?
 - *Gerai sutariu su klasiokais. Su vienu iš tų kur prasivardžiavo dabar gerai sutariu ir pabendrauju. Klasiokai prašo, kad duočiau nusirašyti. Norėčiau keistis dovanėlėmis, su visais klasiokais.*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
 - *Nieko pakeisti nenorėčiau, viskas gerai.*

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- *Mokyklą įsivaizdavau, kaip instituciją, kurioje mokomasi. Maniau, kad ten galiu daug sužinoti, susirasti draugų ir su jais smagiai leisti laiką.*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- *Taip, dėl 1 klausyme išvardintų priežasčių.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje įspūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais įspūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
- *Nepamenu, bet mokyklą tikrai nenuvylė.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- *Šešėsi, tikrai lengvai visi buvo draugiški, tikrai nei pradinėje nei vidurinėje mokykloje nieko blogo, kas susiję su negalia nepatyrėiu.*
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- *Nežinau*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- *Nežinau*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- *Nežinau*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- *Nežinau*

Margarita

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?

- *Nepamenu tiksliai, įsivaizdavau turbūt, kad turėsiu daug draugų, mokysimės kartu rašyti, skaityti, skaičiuoti, piešti...*

2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?

- *Labai norėjau, trūko bendravimo, norėjau daugiau išmokti, daugiau žinoti.*

3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvyelė?

- *Išpūdis buvo geras, patiko mokytoja, susipažinau su klases draugais, visi buvom draugiški. Neigiamo nieko tada dar neižvelgiau. Smagu būdavo rengti šventes su klase, jose dalyvauti, aišku ir mokyti. Vidurinėje mokykloje daug kas pasikeitė, mokiausi namie, todėl mažiau bendravau su klases draugais. Tačiau puikiai sutardavau su auklėtoja bei kitais mokytojais.*

4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?

- *Atsakiau prieš tai, pažiūrėk ir paderink 😊*

5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?

- *Jų nemažai, sunku būtų ir išskirti vieną, kadangi retai ateidavau į pačią mokyklą, tai kiekvienas bendravimas man buvo įsimintinas.*

6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?

- *Skaudžiausia būdavo, kai mokykloje manęs kas vengdavo ar tyčiodavosi dėl mano negalios. Tyčiodavosi ne vien žodžiais, bet ir pastumdydavo...*

7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?

- *Smagiausi dalykai, tai bendravimas su klase, šventės, žiburėliai, įvairių patiekalų gaminimas per darbų pamokėles.*

8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?

- *Jau laiko atgal negrąžinsiu, bet jei galėčiau pasukt laiką atgal, imčiausi daugiau iniciatyvos bendraujant su klasės draugais.*

Linas

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- Kiti išgąsdino, kad bus baisu, tai bijojau jos.
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- Truputį norėjau, nes norėjau mokytis.
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
- Nelabai kas patiko.
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- Puikiai.
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- Visi įsimintini, kai neklausai ir pavyksta suezinti mokytojus.
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Sunkiai visada sekėsi matematika, dabar truputį lengviau.
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Kai neklausai ir pavyksta suezinti mokytojus, su klasiokais iškrečiame kokią niekšybę.
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- Nieko.

Rasa

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- *Įsivaizdavau pilną saldainių.*
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- *Nes labai norėjau ją pamatyti.*
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
- *Tai, kad žlugo mano svajonės.*
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- *Ne visi klasiokai buvo draugiški ir kultūringi.*
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- *Nepamenu :D*
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- *Klasės draugų prasivardžiavimai.*
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- *Tokių nebuvo.*
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- *Kad nebūtų užsikabinėjimų.*

Renata

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- Kaip pasakų namelį, kuriame leis išdykauti ir žaisti.
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- Taip, nes norėjau susirasti draugų.
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
- Labai gerai, visi draugiški buvo. Išpūdžiai buvo labai linksmi ir smagūs.
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- Viskas buvo teigiama. Labai greitai susidraugavau su klasės draugais.
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- Kad net nežinau, nepamenu.
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Na, kad nebuvo nieko sunkaus.
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Nepamenu.
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- Kad sugriežtintų mokinio taisykles. Ypač pagarbą su mokiniais ir mokytojais.

Kornelija

1. Kaip įsivaizdavai mokyklą?
- Kaip vietą, kur gali daug išmokti.
2. Ar norėjai lankyti mokyklą? Kodėl?
- Labai norėjau. Norėjau kiekvieną dieną išeiti iš namų, turėti kuprinę, savo knygas. Taip pat norėjau išmokti skaityti, rašyti, susirasti draugų.
3. Kokie pirmieji (lankymosi mokykloje išpūdžiai), susitikimo ir bendravimo su kitais mokiniais, mokytojais išpūdžiai? Ką gali papasakoti gero smagaus? Kas nuvylė?
- Pirmą rugsėjo dieną labai nuvylė, nes į šventę nėjau, o mokytoja į namus neatėjo. Mokyklą pradėjau savarankiškai lankyti tik nuo 5 klasės. Buvo įdomu susipažinti su mokytojais kurie neateidavo į namus, lankyti dailės pamokas. Pirmą dieną jaučiau, kad klasiokai žiūri atsargiai.
4. Kaip sekėsi susidraugauti su klasės draugais? Kas buvo teigiama? Kas buvo neigiama?
- Susidraugauti sekėsi sunkiai, nes jau visi buvo susigyvenę, bendravo epizodiškai, tačiau kadangi gerai mokiausi nesibodėjo kartu atlikti grupines užduotis ar prašyti nusirašyti.
5. Pasakok įsimintiniausią įvykį bendraujant su mokiniais, mokytojais?
- Mokytoja man leido nerašyti kontrolinio, nes laiku jam pasiruošiau, o kiti ne.
6. Papasakok apie sunkiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Nuolatinės patyčios, siekimas pakenkti, net konfliktai su mokytojais dėl kontrolinio rašymo grįžus į mokyklą po sanatorijos.
7. Papasakok apie maloniausius, smagiausius dalykus, patirtus mokykloje mokantis ir bendraujant?
- Bendri žaidimai su klasiokais, klasės žiburėliai, karnavalai, mokytojų palaikymas ir įvertinimas.
8. Ką norėtum pakeisti bendravime su mokiniais ir mokytojais?
- Norėčiau, kad klasės auklėtoja būtų buvusi supratingesnė ir bandžiusi reaguoti į nuolatinės patyčias klasėje, o ne numojusi ranka.